

DIEŤA

V CENTRE ODBORNEJ POZORNOSTI

Metodicko – odborný časopis pre poradenskú prax a širšiu verejnosť

1 | 2024

TÉMA ČÍSLA:

**Špeciálne výchovné
zariadenia v centre
pozornosti**

ÚVODNÍK	
(Eva Smiková).....	1
ODBORNÉ PRÍSPEVKY	
Reedukačné centrá v centre pozornosti.....	3
<i>(Vladimír Labáth)</i>	
Dieťa v rezidenčialnej náhradnej výchovnej starostlivosti.....	7
<i>(Albín Škoviera)</i>	
Možnosti hodnotenia traumatických symptómov u detí – dotazník TSCC.....	13
<i>(Eva Smiková)</i>	
Osamelí aktéri extrémistických činov	20
<i>(Jarmila Zsírosová)</i>	
Konšpiračné teórie.....	26
<i>(Jarmila Zsírosová)</i>	
Vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií a propagandy u mladých ľudí.....	31
<i>(Karin Belovičová)</i>	
PRÍKLADY DOBREJ PRAXE	
Diagnostické centrum Lietavská Lúčka.....	36
<i>(Eva Maníková)</i>	
Diagnostické centrum Ružomberok.....	40
<i>(Mária Peťová)</i>	
INFORMÁCIE	
Obsahové a výkonové štandardy výchovného poradenstva a proces ich tvorby	44
<i>(Judita Malík)</i>	
Čo prináša NP VÚDPaP „Systémová podpora duševného zdravia a prevencie detí, žiakov a študentov cez systém poradenstva a prevencie“ pre špeciálne výchovné zariadenia	46
Informujeme o odborných materiáloch (odborné postupy, podcasty a webináre)	49
Zverejňujeme pre vás	54

Milé kolegyně, kolegovia,
čitateľky, čitatelia prvého tohtoročného
Dieťaťa v centre pozornosti!

V roku 2023 prebehla v reedukačných centrách na Slovensku previerka realizovaná Generálnou prokuratúrou a po zverejnení správy z tejto previerky (Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách) sa rozprúdila búrlivá diskusia o zistených nelichotivých faktoch medzi odbornou, ale aj laickou verejnosťou a narástol záujem médií o témy spojené s deťmi umiestnenými v týchto zariadeniach. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a mládeže Slovenskej republiky reagovalo na podnety zo správy vytvorením platformy na odbornú diskusiu o najpálčivejších problémoch, o nedostatkoch nielen v reedukačných centrách, ale aj o možnostiach zmien týkajúcich sa všetkých špeciálnych výchovných zariadení. Počas tohto obdobia, kedy aj mnohé/í z vás aktívne spolupracujú na nastavení nových, lepších podmienok, ale ešte nie sú „viditeľné“ konkrétne zmeny, prichádzame k vám so špeciálom nášho časopisu, venovanom problematike špeciálnych výchovných zariadení.

Môžete si prečítať, ako sa na súčasnú situáciu pozerajú naslovovzatí odborníci a dlhoroční pracovníci v oblasti výchovy, prevýchovy a reedukácie – prof. PaedDr. Vladimír Labáth, PhD. a doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD.

Prof. Labáth prichádza s inšpiráciou o stratégiách rozvoja a návrhoch komplexných zmien v oblasti ústavnej reedukácie.

Doc. Škoviera sa vo svojom príspevku zaoberá nielen špeciálnymi výchovnými zariadeniami, ale aj Centrami pre deti a rodinu. Z jeho pohľadu majú deti v oboch zariadeniach dva výrazné spoločné znaky – vyňatie z pôvodného (rodinného) prostredia a emocionálne a sociálne narušenie. Obidva znaky sa často premietajú v širokej škále intenzity a frekvencie prejavov do problémového správania a do porúch správania.

Od nás z VÚDPaPu ponúkame spracovanie viacerých tém práve v kontexte práce s emocionálne a sociálne narušeným dieťaťom, najmä témy radikalizácie, extrémizmu či konšpirácie v kontexte identifikácie možných rizikových znakov aj u klientov špeciálnych výchovných zariadení, vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií u mladých ľudí či diagnostiky detskej traumy.

Vybrali sme inšpirácie z prednášok, ktoré odzneli v roku 2023 na online konferencii 3xKAM v sekcii Výzvy a inšpirácie v ŠVZ, ktorú realizoval VÚDPaP v spolupráci s Karlovou Univerzitou.

Tešíme sa, že k vám prichádzame s prehľadom odborných postupov, štandardov, ale aj konkrétnou ponukou vzdelávacích aktivít, ktorých sa môžete zúčastniť.

Verím, že si v našom – vašom časopise nájdete príspevky, ktoré budete môcť využiť vo svojej odbornej práci, alebo vás motivujú k podobným aktivitám ako ich realizujú vaši kolegovia a kolegyne v Diagnostickom centre Lietavská Lúčka alebo v Diagnostickom centre v Ružomberku.

Všetci si budeme priať a podieľať sa na tom, aby sa situácia v špeciálnych výchovných zariadeniach dostala nielen do centra pozornosti nášho časopisu, ale najmä aby sa zlepšila v prospech ich klientov a zamestnancov.

PhDr. Eva Smiková, PhD.
zástupkyňa vedúcej úseku pre metodickú
činnosť a usmerňovanie VÚDPaP

Reedukačné centrá v centre pozornosti

prof. PaedDr. Vladimír LABÁTH, PhD.

ODBORNÉ
PRÍSPEVKY

Začiatkom roka 2024 bolo zverejnené Zhodnotenie Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky o stave zákonnosti v reedukačných centrách. Dočkalo sa výrazne väčšej pozornosti ako závery prieskumu Kancelárie verejného ochrancu práv, ktorý už v roku 2014 predložila vtedajšia verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová aj napriek faktu, že jej zistenia boli takmer totožné¹.

Väčšina záverov z tohoročnej správy sa opierala len o údaje spracované z pohľadu zákonných noriem. Vychádzali z vizuálnej prehliadky (hygiena, priestory, materiálno-technické podmienky), z analýzy spisov o klientoch a z rozhovorov s deťmi a dospievajúcimi. Sociálne, psychologické, pedagogické, reedukačné, resocializačné či terapeutické aspekty boli uvádzané len na prvoplánovej úrovni bez hlbšieho rozboru. Deskriptívne boli vyhodnotené postupy pri umiestňovaní detí do ochrannej miestnosti². Na publikované dáta sa vo verejnom priestore dostavil celý rad viac či menej kompetentných reakcií. Zámerom tohto príspevku je poukázať na širšiu perspektívu danej problematiky.

Reedukačné centrá v SR sú začlenené do kategórie špeciálnych výchovných zariadení rezidenciálneho typu podľa § 120 zákona č.

245/2008 Z. z.³. Organizácia, formy a metódy práce inštitúcií určených pre deti a mládež s poruchami správania s dvadsaťštyrihodinovou prevádzkou sa riadia vyhláškou č. 323/2008 Z.z. Ministerstva školstva SR⁴. Uvedený zákon a znenie vyhlášky sú verejne dostupné a nebudeme im venovať ďalšiu pozornosť.

Stav reedukačných centier nie je pre zaangažovaných odborníkov neznámy ani prekvapujúci. Systém ústavnej reedukácie v SR ovplyvnili viaceré zmeny v starostlivosti o deti a mládež. Žiadna z nich však nepriinesla systematickú transformáciu a mnohé otázky zostávajú rovnaké, ako sme sa s nimi mohli stretnúť aj pred 50 rokmi. Starostlivosť o deti a mládež s poruchami správania bola i je na konci záujmu nielen laickej verejnosti, ale v prevažnej miere aj u odborníkov a dlhodobo stojí mimo záujem politikov.

¹ <https://vop.gov.sk/suhrna-sprava-k-prieskumu-o-dodrziavani-prav-maloletych-v-reedukacnych-centrach/>

² https://www.genpro.gov.sk/fileadmin/Spravy_aktuality/2023/reedukačné/ZHODNOTENIE_RC.pdf.

³ <https://www.minedu.sk/specialne-vychovne-zariadenia/>

⁴ <https://www.epi.sk/zz/2008-323>

Systém starostlivosti o deti a mládež s poruchami správania tvoria z pohľadu elementárnej orientácie dva princípy:

- ochrana spoločnosti (stupeň izolácie a kontroly jednotlivcov),
- pomoc (poradenstva, reedukácie, resocializácie, aplikovanej psychoterapie, vzdelávania).

Ich vyvažovanie kladie dôraz na jednu alebo druhú zložku. Podľa vyššie uvedenej vyhlášky možno zriaďovať strediská s uzatvoreným i s otvoreným režimom. V skutočnosti sa v praxi výrazne viac uplatňuje uzatvorený model. Ten je prirodzene asociovaný s repressiou a umiestnenie do uzatvorenej inštitúcie môže byť ťažko vnímané ako pomoc (nedobrovoľný nátlak a izolácia v inštitucionálnom prostredí). Preferencia režimových modelov práce v uzatvorenom systéme vyžaduje blokovanie kontaktu s prirodzeným sociálnym prostredím. Takto zadaný prístup potom vytvára základný rámec práce s klientmi a je charakteristický obmedzovaním, útlakom, direktívnym vedením či individuálnym, inštitucionálnym, štruktúrnym alebo skupinovým tlakom a permanentnou kontrolou. Druhý rozmer možno súhrnne nazvať pomoc (s istou mierou zjednodušenia môžeme hovoriť o budovaní vzťahov, o rozvoji potenciálu a korekcii postojov). Obe zložky sa vzájomne podmieňujú. V uzatvorenom systéme je v popredí potreba udržiavať hranice voči vonkajšiemu svetu. Dominuje teda ochrana spoločnosti, bariéry medzi prirodzeným a inštitucionálnym prostredím sú potom logicky pevné („nepriepustné“), kompletný sociálny život sa odohráva na jednom fyzickom a sociálnom teritóriu.

Zariadenia tohto charakteru sú chápané ako totálne inštitúcie (Goffman, 2017), s vysokým rizikom odstupe od moci a s tendenciou vytvárať v organizácii separované subkultúrne systémy klientov a pracovníkov. Goffman (2017), ktorému sa toto pojmové spojenie pripisuje (koncept vznikol začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia), vymedzuje totálne inštitúcie nasledovne (doplnené):

- miesto kde je (formálne) sústredené väčšie množstvo ľudí nachádzajúcich sa v podobnej životnej situácii a zdieľajúcich pobyt v danej inštitúcii po dlhšiu dobu,
- formálne riadený sociálny život klientov i pracovníkov,
- izolácia od širšej spoločnosti,
- sociálny život sa odohráva v prítomnosti iných osôb a pri priamom či nepriamom monitorovaní/kontrole konania s obmedzením intimity,
- zúžená sociálna mobilita, minimálna možnosť aktívne skúmať a obsadzovať rozmanité sociálne roly,
- spoločné bývanie, práca, vzdelávanie, rekreácia i voľný čas v jednom priestore,
- sprievodným znakom býva tzv. inštitucionálna mortalita (odosobnenie, v horšom prípade dehumanizácia).

Opakom totálnych inštitúcií sú otvorené modely starostlivosti s limitovaným časom pobytu, kde sa preferuje kontakt s prirodzeným sociálnym prostredím, alebo poloopené systémy kombinované s inými formami starostlivosti. V optimálnom prípade možno presadzovať zásady zdravého sociálneho prostredia.

Zdravé (salutogénne) prostredie je koncept, ktorý je pripisovaný Antonovskému (Bauer, Jenny, 2013).

Salutogénny model hľadá súvislosti medzi zdravím, stresom a zvládaním. Zámer vyplýva zo snahy proces liečby (v širšom zmysle pomoci) obohatiť o intervencie v prospech zdravia na jednej strane a na strane druhej vytvoriť bezpečné, podporné a konštruktívne sociálne prostredie nielen pre pomáhajúcich, ale aj pre klientov.

Súčasný stav reedukačnej starostlivosti možno vnímať ako systém:

- kde prevažujú totálne (nereformované) inštitúcie ako rezíduum totalitného, socialistického spoločenského systému,
- kde viaznu štruktúrne a vzťahové siete medzirezortnej spolupráce i školského systému,

- kde starostlivosť nie je dostatočne diferencovaná vzhľadom na heterogénny charakter porúch správania, resp. tzv. nepravých porúch správania a vysokú pravdepodobnosť komorbidity,
 - kde absentuje systematická a komplexná sústava ďalšieho vzdelávania a supervízie pracovníkov reedukačných centier,
 - kde sú prítomné metodické nejasnosti pri tvorbe systému starostlivosti a otázky transferu aktuálnych poznatkov, výsledkov výskumu i dobrej praxe,
 - kde je citelný nedostatok odborných pracovníkov a často chýbajú adekvátne podmienky pre zamestnávanie kvalifikovaných profesionálov,
 - kde nie je jasne definovaný a principiálne uplatňovaný spôsob umiestňovania detí do reedukačných centier,
 - kde sa dlhodobo aplikuje segregované vzdelávanie.
- Sumár uvedených atribútov je výsledkom empirickej skúsenosti a opiera sa o príspevky skúsených pracovníkov z danej sféry. Na ich základe v spojení s inšpiráciou zo zahraničných zdrojov a literatúry, možno potom uvažovať o stratégiách rozvoja a návrhoch
- komplexných zmien v oblasti ústavnej reedukácie. Pre efektívnu zmenu považujeme za nevyhnutné postupovať od analýzy daného stavu, cez návrh a oponentúru stratégie, k pilotnému overovaniu navrhovaných procesov a k následnej implementácii. Takto definovaný proces by zrejme mal obsahovať nasledovné kroky a pokrývať tieto oblasti:
- realizovať kvalitatívnu analýzu klientely reedukačných centier,
 - realizovať kvalitatívnu analýzu aplikovaných metodických postupov, skúmať efektivitu modelov práce z hľadiska ich účinnosti (aj vo vzťahu k dĺžke pobytu),
 - ašpirovať na štrukturálne zmeny – dôkladná transformácia celého systému, diferenciácia jednotlivých zariadení na základe typu poruchy správania (plus pridružené problémy),
 - diferencovať centrá na otvorené, poloopené a uzatvorené, krátkodobé a dlhodobé,
 - rozšíriť formy starostlivosti o denné centrá a podporu a pomoc po ukončení pobytu v inštitúcií (napríklad domy na polceste),
 - podporovať diferenciáciu prístupov (napríklad s dôrazom na reedukáciu, reso-

- cializáciu, psychoterapiu alebo aplikáciu nedirektívnych modelov, korektívnych režimových systémov, či prístupov aktívneho sociálneho učenia a podobne),
- podporovať, zavádzať a udržiavať princípy zdravého sociálneho a fyzického prostredia, ako aj psychologického bezpečia,
 - presmerovať posudzovanie potenciálnych klientov reedukačných centier do diagnostických centier, ktorých primárnou úlohou je práve diagnostika a prognostika vývinu detí a mládeže,
 - podporovať a iniciovať inkluzívne vzdelávanie,
 - vo všetkých možných prípadoch podnecovať prácu s rodinou,
 - popri štandardnej spolupráci s relevantnými pomáhajúcimi službami stimulovať kooperáciu s lokálnou občianskou komunitou, resp. mimovládnyimi organizáciami, prípadne s dobrovoľníkmi,
 - zásadne trvať na dodržiavaní ľudských práv, na nulovej tolerancii k telesným trestom, k psychickému alebo sexuálnemu násiliu, diskriminácii na základe národnosti, sexuálnej orientácie či náboženskej príslušnosti alebo akejkoľvek trestnej činnosti klientov i zamestnancov centra.

Potreba transformácie reedukačných zariadení je nesporná. Je uvádzaná aj v dokumen-

toch uvedených v prvej časti tohto textu. Jej realizácii by však mal predchádzať kvalitný a dôsledný rozbor súčasného stavu všetkých reedukačných centier v SR. Na tomto základe by bolo vhodné dôkladne pripraviť obsah, formu a proces zmeny. Tá by sa mohla dotknúť všetkých typov reedukačných centier, pričom zaiste nemožno vynechať uzatvorené modely práce. Je veľmi málo pravdepodobné a bolo by naivné domnievať sa, že totálne inštitúcie nebude spoločnosť potrebovať. Bolo by však produktívne, ak by sa do uzatvoreného systému dostalo minimum detí a mladistvých – iba ako následok extrémnej poruchy správania alebo dlhodobého zlyhávania v iných typoch ústavov.

Inšpiráciou zmeny by mohli byť princípy a poznatky z procesu deinštitucionalizácie, ktorý sa realizoval v náhradnej rodinnej starostlivosti v sociálnej sfére. V ideálnom prípade by bolo zrejme možné vyhnúť sa aj nedostatkom z transformácie detských domovov v SR.

Článok predstavuje skromný príspevok k diskusií zameranej na problematiku reedukačnej starostlivosti o deti a mládež s poruchami správania. Nemožno ho považovať za komplexný, vyčerpávajúci a ani definitívny sumár celej problematiky. Verím, že by však mohol poskytnúť niekoľko podnetov ako doplnok k posudzovaniu reedukačných centier z perspektívy zákonných noriem.

Literatúra

- BAUER, G. F. – JENNY, G. J. 2013. *Salutogenic Organizations and Change*. Zürich: Springer.
- MITTELMARK, M. B. et al. (Eds). 2017. *The Handbook of Salutogenesis*. Dordrecht: Springer.
- GOFFMAN, E. 2017. *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. eBook Published 31 October 2017. Pub. Location New York, Imprint Routledge. DOI <https://doi.org/10.4324/9781351327763>
- KELLER, J. 2010. *Sociologie organizace a byrokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- LABÁTH, V. 2004. *Rezidenčná starostlivosť*. Bratislava: OZ Sociálna práca.
- ZIMBARDO, Ph. 2005. *Moc a zlo*. Praha: Knihovna Nadace Dagmar a Václava Havlových Vize 97.
- ZIMBARDO, Ph. 2014. *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha Academia.

Dieťa v rezidenčialnej náhradnej výchovnej starostlivosti

doc. PhDr. Albín ŠKOVIERA, PhD., Univerzita Pardubice

Abstrakt: *Príspevok sa venuje vybraným kontextom rezidenčialnej (inštitucionálnej) náhradnej výchovnej starostlivosti. Autor do nej zahŕňa nielen špeciálne výchovné zariadenia, ale aj Centrá pre deti a rodinu (predtým detské domovy). Z jeho pohľadu majú deti v oboch zariadeniach dva výrazné spoločné znaky – vyňatie z pôvodného (rodinného) prostredia a emocionálne a sociálne narušenie. Obidva znaky sa často, v širokej škále intenzity a frekvencie prejavov, premietajú do problémového správania a do porúch správania.*

Kľúčové slová: *dieťa, inštitúcia, poruchy správanie, (pre)výchova*

Po zlomovom roku 1989, v kontexte výrazných ideologických, ekonomických, politických a spoločenských zmien, došlo, podobne ako v iných oblastiach života, k pohybom aj v oblasti náhradnej výchovnej starostlivosti (ďalej NVS). Tieto zmeny boli neraz až nekriticky inšpirované „západnými“ modelmi, pričom sa „zabúdalo“ na to, že práve Rakúsko-Uhorsko a následne i prvorepublikové Československo patrilo v oblasti NVS medzi najlepšie nielen v Európe, ale aj mimo nej (Škoviera, 2015).

Napriek všetkým škodám, ktoré v päťdesiatych rokoch „napáchala“ totalitná ideológia (napr. kolektívna NVS od narodenia, týždenné jasle, tlak na matky, aby išli čím skôr do práce, zrušenie nepríbuzenskej pestúnskej starostlivosti), už v roku 1963 vyšla nielen prelomová kniha Langmeiera a Matějčka *Psychická deprivace v dětství*, ale i štyridsaťtri minútový alarmujúci film *Děti bez lásky*, pod ktorým boli podpísaní Damborská a Matějček (pozri <https://www.youtube.com/watch?v=iLjHAP9Cho4&t=86s>). V súvislosti s týmito aktivitami mnohých československých odborníkov sa podarilo v roku 1973 obnoviť pestúnsku starostlivosť, výrazne sa predĺžila možnosť rodičovskej dovolenky,

vznikla idea Detského mestečka, reálne rodinného typu detského domova s vychovávateľským manželským párom. V roku 1974 sa takéto zariadenie otvorilo v Trenčíne – Zlatovciach. (Brtko, Ladický, 2023)

Špeciálne výchovné zariadenie verus náhradná rodinná výchova

Verejný diskurz, aj „vdaka“ niektorým „aktivistickým“ mimovládny organizáciám a mediálnemu mainstreamu je, že umiestnenie dieťaťa do rezidenčialnej starostlivosti je krajným, teda najhorším riešením. Takmer na 100 % s tým možno súhlasiť, pokiaľ ide o deti do 6 rokov. Výnimkou môžu byť azda deti s veľmi ťažkým zdravotným a intelektovým postihnutím, ale i deti s vážnymi psychiatrickými ochoreniami alebo inými veľmi vážnymi zdravotnými problémami. Pokiaľ ide o umiestnenie starších detí do rodinných foriem NVS, nie sú názory už zďaleka jednoznačné. Napríklad Matějček (2011), ktorý bol inak veľkým priaznivcom (aj) pestúnska, kladie možnosť umiestnenia 12 ročného a staršieho dieťaťa do pestúnskej starostlivosti až na tretie miesto, vníma v ňom viacero úskalí.

Uznávaný škótsky expert (mimochodom, sociálny pracovník) Milligan, ale i viacerí ďalší autori tvrdia, že paradigma o rezidenčialnej NVS ako krajnom riešení je dnes už prekonaná, najmä v prípade, že inštitúcia má terapeutický charakter a pracuje sa v nej aj s rodinou dieťaťa. Moje pracovné skúsenosti potvrdzujú, že uchopenie a riešenie problému dieťaťa v rezidenčialnej starostlivosti, ako spoločného zadania pre odborníkov v inštitúcii, dieťa i jeho zákonných zástupcov (spravidla rodičov) je optimálne.

V súčasnosti je však, žiaľ, hľadanie optimálneho rozhodovania pri umiestňovaní dieťaťa medzi funkčným náhradným rodinným prostredím a funkčnou inštitúciou výrazne limitované najmä narastajúcou nestabilitou rodinného prostredia a malou možnosťou skutočne cieleného výberu vhodnej rodiny alebo vhodného špeciálneho výchovného zariadenia. Aktuálny trend odzrkadľuje situácia v Nemecku, kde od roku 2011 do roku 2021 bol síce 38 % nárast pestúnskej starostlivosti, ale inštitucionálna starostlivosť (najmä celodenná) narástla o 90 % (Back, 2023). Pokiaľ ide o inštitucionálnu výchovu, jej nárast je možné sledovať v Nemecku dlhodobo už od roku 2000.

Kto je dieťa v rezidenčialnej NVS?

Jedným zo zástupných sporov na Slovensku pri presune detských domovov (ďalej DD) zo školského do sociálneho rezortu bolo, či dieťa v DD je emocionálne a sociálne narušené, teda vyžaduje špeciálnu odbornú výchovnú starostlivosť (školský rezort), alebo je „také, ako iné deti, len má nedostatok lásky“ a stačí, ak mu ju vychovávateľa poskytnú (sociálny rezort). Dnes, aspoň dúfam, že už v oboch rezortoch vieme – vylučovacia spojka je tu nadbytočná. Pokiaľ ide o to, aké deti patria do CDR, resp. DD, a aké deti patria už do prevýchovného zariadenia, pohľad na to nie je jednotný. Do roku 1997, kedy sa na Slovensku uskutočnil presun DD z rezortu školstva do rezortu sociálnej práce, boli do DD umiestňo-

vané deti, o ktoré sa rodičia nevedeli, nechceli alebo nemohli starať (Dunovský, 1999), a pritom nevykazovali závažné zdravotné postihnutia ani poruchy správania. V Českej republike je ešte aj v súčasnosti dôvodom na umiestnenie detí v detskom domove v 66 % nedostatočná starostlivosť o dieťa a v 10 % prípadov zlá finančná situácia rodiny. Iba v 7 % prípadov rodičia nezvládali výchovu problémového dieťaťa, v 5 % boli dôvodom odobratia sociálne dôvody rodiny. (Ptáček a kol., 2011).

Sociálny rezort na Slovensku uchoпил prijímanie detí do týchto zariadení s nesprávnym presvedčením, že v univerzálne nastavenom systéme odborní pracovníci a vychovávateľa všetko zvládnu. Vychádzal z už v minulosti prekonaného názoru, že prevýchovné zariadenia školského rezortu s režimovým nastavením sú zbytočné. V dnešných CDR je teda cieľová skupina detí oveľa rôznorodejšia ako v českých DD, sú tam nielen tie, ktoré sú „iba“ nevychované, ale aj detí s problémovým správaním a s poruchami správania. Na takéto deti však systém CDR nie je nastavený.

Ak porovnáme počty, bez začlenenia Stredísk výchovné péče, ktoré sú zariadeniami školského poradenstva a prevencie, v celej inštitucionálnej NVS, bolo v Česku na základe súdneho rozhodnutia okolo 7350 detí (prirátali sme aj cca 1000 detí do 3 rokov, ktoré nie sú v školskom systéme), na Slovensku sme ich mali na základe rozhodnutia súdu cca 5 125.

Prvé, čo by nás malo zaujať, je samotný počet detí v zariadeniach, vzhľadom na celkový počet obyvateľov. Slovensko by malo mať, vzhľadom na polovičný počet obyvateľov v porovnaní z Českom, približne polovicu detí ktoré vykazujú Česká republika teda mali by sme ich mať cca 3675. Máme ich však o 71 % viac.

Druhá vec je zastúpenie týchto detí v zariadeniach podľa typu. Zo 7350 detí je ich v Česku približne 72 % v detských domovoch a 28 % (v našom ponímaní) v špeciálnych výchovných zariadeniach. Na Slovensku ich máme v CDR (bývalých detských domovoch)

takmer 88 % a v špeciálnych výchovných zariadeniach cca 12 %.

Tretia pripomienka sa týka systému. Najrozšírenejší typ zariadenia, Stredisko výchovné péče, ktoré na Slovensku (už nemáme, pracuje s problémovými deťmi ešte pred súdne nariadenou ústavnou starostlivosťou/ výchovou. V roku 2022/2023 ich bolo v celodennej (stacionárnej) výchovnej starostlivosti 240, v pobytovej (internátnej) 1 194. Aj tým je azda možné čiastočne vysvetliť celkovo nižší počet detí na základe súdneho rozhodnutia v českých inštitúciách (MŠMT, 2023).

Pokiaľ ide o zastúpenie detí v dvoch základných typoch inštitúcií, núka sa niekoľko interpretácií, napr. máme horších rodičov, ale menej detí s poruchami správania, alebo naše sociálne úrady a súdy pracujú lepšie atď. Moje skúsenosti hovoria, že snaha sociálneho rezortu prezentovať prevýchovné zariadenia ako zbytočné, je v tejto oblasti stále dôležitejšia, ako poskytovať dieťaťu podporu a pomoc v type zariadenia, ktoré zodpovedá jeho problémom.

Dlhodobu sa ukazuje, že rovnako v tejto ako aj v iných oblastiach, je odborné chaotic-

ká „inklúzia“ horšia, ako žiadna. Viacero detí, ktoré sú dnes v CDR by mali byť celkom iste v inom type rezidenčialnej NVS, pobyt v CDR im nielen neprospieva, ale aj ohrozuje ostatné deti v zariadení.

Vôbec sme sa nepoučili zo skúseností s nízkou efektívnosťou modelu, ktorý ešte začiatkom deväťdesiatych rokov fungoval v USA a aplikovali sme ho v modifikácii u nás. Tam odborný tím vytváral, ako majú vychovávatelia s deťmi pracovať. Členmi odborných tímov neboli ale vychovávatelia, teda tí, ktorí s deťmi trávajú najviac času a poznajú ich fungovanie najlepšie, tí boli len výkonnými pracovníkmi s nižšou kvalifikáciou. U nás majú však vychovávatelia spravidla vysokoškolské vzdelanie. Mali by byť teda odbornými partnermi v tíme. Bez nich výchova ani prevýchova nemôže reálne existovať.

Pokiaľ ide o to, kto sú deti, ktoré potrebujú zvýšenú (krátkodobú alebo strednodobú) pobytovú terapeuticko-výchovnú starostlivosť, jedným z kritérií môže byť skutočnosť, že ambulatná poradenská podpora nevedla u dieťaťa k dostatočnej zmene správania. Poľskí autori nazývajú túto skupinu detí „sociálne neprispôsobiví“.

Jej typickými znakmi sú:

- zneužívanie alkoholu,
- návykové fajčenie (vrátane e-cigariet),
- drogová závislosť,
- suicidálne myšlienky, suicidálne správanie a sebapoškodzovanie,
- rizikové sexuálne správanie, zvýšená závislosť na pornografii, promiskuita,
- pasívne trávené voľného času spojené s fungovaním na sociálnych sieťach,
- úteky z domu, záškoláctvo,
- sociálny parazitizmus,
- účasť v subkultúrnych skupinách,
- extrémizmus, xenofóbia,
- návykové klamstvo,
- verbálna agresia (vulgárnosť),
- fyzická i psychická agresia, šikanovanie, kyberšikanovanie,
- krádeže, lúpeže, vydieranie, vandalizmus a iné formy násilia,
- ľahostajnosť, nechúť pracovať,
- negativizmus v školskej práci,
- nedodržiavanie školského poriadku, resp. pravidiel zariadenia,
- poruchy pozornosti,
- úzkosť,

- konflikty s pedagógmi,
- zvýšené konflikty s rovesníkmi. (upravené, podľa Łoś, 2017, Petlák, 2017).

Áké deti prichádzajú do zariadenia a s akým správaním je spojený ich pobyt v inštitúcii, nám môžu pomôcť objasniť dve nasledujúce tabuľky. V oboch sú súčty viac ako 100 %, pretože sa vyberal vždy nielen jeden prejav, ale i ďalšie prejavy a ich výskyt v celom súbore.

Problematiku dôvodov umiestnenia spájajú aj problémy, ktoré deti následne prejavujú vo výchovných a prevýchovných zariadeniach.

Obe tabuľky sa síce vzťahujú k špeciálnym výchovným zariadeniam (v Poľsku), ale v našich CDR je situácia obdobná. Frekvencia vulgarizmov voči dospelým pracovníkom, veku neprimerané sexuálne aktivity, alkohol i ilegálne drogy – to všetko existuje i tu. Pre ilustráciu „štandardného“ prístupu k problému: Zadal som pred rokmi diplomovú prácu: „Fajčenie detí v detskom domove ako výchovný problém“. Respondenti – výchovní pracovníci DD – takmer všetci tvrdili, že s fajčením detí problém nemajú. Keďže nemali prakticky žiadne korektívne nástroje (som hlboko

TABUĽKA 1. Dôvody umiestnenia do prevýchovného zariadenia

Záškolskéctvo	83,8 %
Porušovanie zásad spolunažívania	62,7 %
Užívanie psychotropných látok	59,8 %
Zakázaná a nedovolená činnosť (inak trestná)	51,3 %
Agresia a násilie	46,2 %
Úteky z domu, túlanie	42,1 %
Fungovanie v negatívnych rovesn. skupinách	19,4 %
Autoagresia (sebapoškodzovanie, samovražedné správanie)	15,3 %
Správanie prekračujúce mravné normy	5,3 %
Iné	1,0 %

Zdroj: Kulesza, 2018

TABUĽKA 2. Negatívne prejavy správania v inštitúciách

Používanie vulgárnych výrazov	74 %
Narušenie priebehu vyučovania	56 %
Konflikty s inými žiakmi/deťmi	39 %
Zavádzanie pravidiel druhého života	20 %
Ničenie majetku zariadenia	18 %
Používanie násillia voči iným žiakom	17 %
Užívanie psychotropných látok	17 %
Sebapoškodzovanie	14 %
Úteky, absencie	13 %
Časté porušovanie pravidiel zariadenia	9 %
Nadmerný záujem o sexualitu	5 %
Konflikty s pracovníkmi zariadenia	4 %
Ďalšie	10 %

Zdroj: Kulesza, 2018

presvedčený o tom, že každá výchova ich potrebuje), pokiaľ deti fajčili „za bránami DD“, tak sa často tvárili, že o tom nevedia, alebo to „nevidia“.

Záver

Snaha sociálneho rezortu zastrešiť špeciálne výchovné zariadenia trvá už 30 rokov a podľa nášho názoru vytvára medzi ním

a školstvom napätie. Zatiaľ čo výrazný akcent na sociálnu starostlivosť (so silným materiálnym rámcom a hyperprotektivitou) vedie k presadzovaniu modelu „ne-výchovy“ a k prehnánu ospravedlňovaniu a zdôrazňovaniu sociálnej determinácie ich problémov, školstvo, možno trochu aj paradoxne, je oveľa viac zamerané na potenciál zmeny dieťaťa, prezentuje snahu viesť dieťa k sebaregulácii a k príprave na funkčné fungovanie v spoločnosti.

Literatúra

- BACK, W. 2023. Foster care in Germany – current status and issues. *Social Pathology and Prevention*. No. 1, p. 19-29. Silesian University in Opava. ISSN 2464-5885 (online)
- BRTKO, P. – LADICKÝ, B. 2023. *Detské mestečko v obrazoch*. FSŠ, Sládkovičovo: SpoSolnTE, Trenčín. ISBN 978-80-89533-45-9.
- Děti bez lásky*: <https://www.youtube.com/watch?v=iLjHAP9Cho4&t=86s> (cit. 11. 3. 2024)
- DUNOVSKÝ, J. 1999. *Sociální pediatrie: Vybrané kapitoly*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9
- KULESZA, J. 2018. Młodzieżowe ośrodki socjoterapii i młodzieżowe ośrodki wychowawcze w systemie edukacji. <https://kuratorium.kielce.pl/wp-content/uploads/2018/05/mow-i-mos-w-systemie-edukacji-1.pdf> [cit. 16. 3. 2024]
- ŁOŚ, M. – HAWROT, A. – GRZELAK, S. – BALCERZAK, A. 2017. Mapa czynników ryzyka i chroniących młodzież przed zachowaniami ryzykownymi. Warszawa: Instytut profilaktyki zintegrowanej.
- MATĚJČEK, Z. 2011. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0000-0
- MILLIGAN, I. 2007. What's the use of residential childcare? Findings of two studies detailing current trends in the use of residential childcare in Scotland. *Journal of Children's Services*, Volume 2, Issue 2, pp. 15-25.
- MŠMT. 2023. *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele* [online]. Školní rok 2022/2023, kapitola I: Zařízení poradenské činnosti, tabulky týkající se středisek výchovné péče. [cit. 2024-03-15]. Dostupné na: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>.
- PETLÁK, E. – SIVÁKOVÁ, G. – ŠKOVIERA, A. 2017. *Devalvačné prejavy žiakov voči učiteľom*. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80-561-0470-5
- PTÁČEK, R. – KUŽELOVÁ, H. – ČELEDOVÁ, L. 2011. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV. ISBN 978-80-7421-040-2
- ŠKOVIERA, A. 2015. Transformácia náhradnej starostlivosti na Slovensku – proklamácie a realita. *Sociální pedagogika 2/2015*, s. 64-75. ISSN 1805-8825

Možnosti hodnotenia traumatických symptómov u detí – dotazník TSCC

PhDr. Eva SMIKOVÁ, PhD.,

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Abstrakt: V príspevku sa zaoberáme detskou traumou z pohľadu diagnostiky, ktorá môže pomôcť odborníkovi získať komplexnejší pohľad na danú problematiku. Prostredníctvom kazuistiky ilustrujeme využitie dotazníka TSCC, ktorý je standardizovaný a má normy pre českú populáciu. Dotazník obsahuje špecifické škály, hodnotiace validitu výpovedí dieťaťa a vyhodnocuje širokú škálu potencionálnych posttraumatických symptómov.

Úvod

Traumatické situácie sú charakterizované náhlosťou, nečakanosťou, neodhadnuteľnosťou a extrémnou intenzitou ohrozenia (Vágnerová, 2004). Traumatizujúca udalosť môže byť jednorazová, alebo môže prebiehať určitú dobu. Z hľadiska pretrvávajúcich problémov, ktoré boli vyvolané traumatickou udalosťou môžeme diferencovať dva typy: akútna reakcia – zahŕňa prechodné príznaky vyvolané traumatickým zážitkom a posttraumatická stresová porucha, ktorá je dlhodobejšou reakciou na traumatizujúcu udalosť.

Podstatou traumy je zničenie adaptačných mechanizmov (teda tých, ktoré nám za normálnych okolností umožňujú vysporiadať sa s rôznymi záťažovými situáciami) jedinca. Desivý zážitok paralyzuje systém „sebaobranu“, ničí systém kontroly a schopnosti veci zvládať, zneisťuje, narúša dôveru (v seba, aj v okolie). Človek je vystavený hrôze a ocitá sa v stave totálnej bezmocnosti (Kopčíková, 2015).

S posudzovaním traumy u dieťaťa sa odborný zamestnanec špeciálneho výchovné-

ho zariadenia (ďalej ŠVZ) stretáva najčastejšie u detí, kde anamnéza naznačuje prežitie nejakého druhu traumy, alebo dieťa prichádza do ŠVZ so symptómami, ktoré boli posúdené rôznymi odborníkmi už v minulosti ako symptómy v dôsledku prežitej traumy a odborný zamestnanec ŠVZ potrebuje získať aktuálny obraz, prežívanie dieťaťa v dôsledku v minulosti prežitej traumy a následne nastaviť odbornú starostlivosť o takého dieťa.

Detské traumy

Detské traumy majú svoje miesto aj v diagnostických manuáloch MKCH-10 a ICD-11 (MKCH-10, 1992, ICD-11, 2018) a DSM-5 (DSM-V, 2015), kde sú jednotlivé kategórie opísané všeobecne. V DSM – V sú už odlišené kategórie raného veku a tiež traumy, súvisiace s depriváciou a závažným zanedbávaním vo veku do 6 rokov. V rovnakom diagnostickom manuáli je už trauma klasifikovaná aj v prípade, že dieťa je svedkom traumatickej udalosti, alebo je jeho blízka osoba vystavená násilniu či smrti. Z hľadiska porozumenia

následkov traumatických udalostí je významné oddeliť jednotlivé kategórie tráum, ich špecifikácia pomáha u detí nájsť ako najvhodnejšie formy intervencie, tak aj odhad dĺžky trvania traumy. V odbornej literatúre sa dajú nájsť rozličné delenia traumatických udalostí (Jochmanová, 2019a, Heller a La-Pierr, 2012; Hughes, 2006; Matoušek, 2017; Levinea, Klineová; 2012; Němcová, 2010, 2017; Vágnerová, 2014; Vann der Kolk, 2015; WHO, 2018) (in Jochmanová, 2021).

Delenie detských tráum podľa výskytu a spôsobu traumatizácie (Jochmanová, 2021):

Podľa výskytu:

Monotrauma – jednorazové udalosti, ako sú napr. autonehody, prepadnutia, znásilnenia, živelné katastrofy, stačí ak je dieťa len svedkom tragickej alebo hroznej udalosti.

Kumulované traumy – traumatické zážitky nemusia spolu kauzálne súvisieť, ale opakované expozície traume znižuje odolnosť nervovej sústavy a s každým ďalším traumatickým zážitkom sa môžu zhoršovať aj problémy s traumou spojené.

Vývojové a komplexné traumy – ide o traumy viacnásobné, opakované, prípadne dlhodobé. Patrí sem napr. traumatizujúca strata blízkej osoby v ranom veku, neprítomnosť blízkej vzťahovej osoby v období detstva, dlhodobá šikana, týranie, neprimerané trestanie, domáce násilie, sexuálne zneužívanie, zážitky z vojny, mučenia.

Podľa spôsobu traumatizácie:

Fyzické traumy – nehody, úrazy, pri ktorých dochádza k fyzickým poraneniám. Tu sa kombinujú telesné a fyzické príznaky. Špecifickou kategóriou sú bolestivé lekárske zákroky, ktorých dôsledky môžu byť vážnejšie, ak sú vykonané bez rodiča, ak dieťa nebolo na zárok dostatočne pripravené, alebo sa k nemu zdravotnícky personál správal necitlivo.

Rané traumy – perinatálne komplikácie pri pôrode, zdravotné komplikácie v ranom detstve, opakované hospitalizácie.

Poruchy attachmentu a predčasné odlúčenie od osoby, ktorá sa o dieťa stará.

Rodinná psychosociálna problematika – udalosti súvisiace so vzťahmi v rodinnom systéme, napr. komplikovaný rozvod, nevhodne nastavená starostlivosť o dieťa po rozvode, závislosť na návykových látkach u rodičov, a tiež môže ísť o traumatické situácie v iných sociálnych skupinách, v ktorých sa deti pohybujú.

Diagnostika

Diagnostika posttraumatických následkov u detí je komplikovaná tým, že menšie deti nemusia byť schopné spoľahlivo referovať o svojich zážitkoch, či už z dôvodu nedostatočnej kognitívnej vyspelosti, schopnosti introspekcie alebo z emočných dôvodov. Niekedy je nechuť detí vypovedať o trau-

matických zážitkoch priamym vyjadrením symptomatiky posttraumatického syndrómu, najmä v smere vyháňavého správania a úzkosti z pripomenky traumy.

V súčasnosti majú psychológovia k dispozícii len málo viacškálových metód zameraných na posttraumatickú symptomatiku v detstve, a to aj napriek množstvu traumatických udalostí, ktoré môžu deti prežiť a jasných dôkazov, že takéto skúsenosti môžu vyvolať množstvo negatívnych psychických reakcií. V zahraničí sú k dispozícii nástroje, ktoré sa zameriavajú na špecifické oblasti porúch a distressu, spojeného s traumou, ako napr. viktimizácia spojená so sexuálnymi obtiazami (Childrenes Sexual Behavior Inventory CSBI, Friedrich et al., 1992), postraumatická stresová porucha (Childreiness PTSD Inventory, Saig, 1989), disociácie (The Child Dissociative Checklist CDC, Putnam, Helmers, Tricket, 1993) (in Smiková, Kopányiová, 2020). Ďalšie zahraničné nástroje sa zameriavajú na špecifický typ traumy, napr. sexuálne zneužívanie.

Odborníci, ktorí pracujú s traumatizovanými deťmi doteraz nemali štandardizovaný nástroj, ktorý by meral dopad traumy na deti. Z tohto dôvodu vznikol dotazník TSCC, pri vývoji ktorého bola zvláštna pozornosť venovaná:

- špecifickej citlivosti voči traumatickým a pridruženým problémom,
- príslušným normatívnym dátam,
- viacnásobnej kontrole validity výpovedí dieťaťa.

Dotazník TSCC – základné informácie

Dotazník TSCC – Trauma Symptom Checklist for Children (Hrdličková, 2022) vznikol v USA v roku 1994, kde bol postupne štandardizovaný a stal sa súčasťou diagnostického procesu pri podozrení na rozvoj posttraumatickej stresovej poruchy. Vydavateľstvo Hogrefe – Testcentrum vydalo českú verziu v roku 2022, autorkou adaptácie je PhDr.

Markéta Hrdličková, normy pre českú populáciu vytvorila PhDr. Dana Černochová, PhD.

Dotazník má **využitie** v poradenskej, klinickej a školskej psychológii, detskej psychiatrii, pediatrii, detskej chirurgii a v sociálnych službách, vo forenznnej praxi a vo výskume.

Výhodou sú **normy pre českú populáciu**, nenáročná administrácia a rýchle vyhodnotenie. **Nevýhodou je**, že dotazník je v českom jazyku a je potrebné ho administrovať klientom s prekladom jednotlivých položiek a otázok.

Dotazník TSCC je v plnej verzii 54 – položkový nástroj pre dieťa, ktoré hodnotí na štvorbodovej škále symptóm od 1(nikdy) po 4 (veľmi často), podľa toho, ako daný jav dieťa pozorovalo na sebe počas posledného mesiaca. Skrátená verzia TSCC obsahuje 44 položiek, neobsahuje žiadne sexuálne položky (škála Sexuálne obavy). Dotazník obsahuje špecifické škály (Nahodnotenie a Podhodnotenie), ktoré hodnotia validitu výpovedí dieťaťa a vyhodnocuje širokú škálu potencionálnych posttraumatických symptómov. Existuje elektronická verzia dotazníka alebo klasická forma ceruzka – papier. Vyhodnotenie či už elektronické alebo ručné je možné vizualizovať v prehľadných grafických testových profiloch.

V dotazníku je možné získať informácie z týchto klinických škál:

Úzkosť (ANX) – generalizovaná úzkosť a obavy, špecifické strachy (napr. z mužov, žien, z tmy, zo zabitia), epizódy prechodnej úzkosti, pocit hrozaceho nebezpečia

Depresia (DEP) – pocity smútku, nešťastia a osamelosti, epizódy uplakanosti, depresívne vnímanie (napr. pocity viny a sebaobviňovanie, sebaociernovanie), sebaopoškodzovanie a sbevražednosť

Hnev/agresia (ANG) – agresívne myšlienky, pocity a správanie, vrátane pocitov zúrivosti, podlosti a nenávisťi voči druhým, problémy

so zmiernením zlosti, potreba kričať alebo zraňovať druhých, hádanie, bitky

Posttraumatický stres (PTS) – posttraumatické symptómy vrátane vtieravých myšlienok, pocitov, spomienok na bolestivé udalosti v minulosti, nočné mory, strachy, vedomé vyhýbanie sa bolestivým pocitom

Disociácia (DIS) – disociatívna symptomatika, vrátane derealizácie, pocit prázdna v hlave, emočná znečitlivosť, predstieranie, že je niekto iný, denné snenie, problémy s pamäťou, disociatívne vyhýbanie sa. Obsahuje subškálu DIS –O (zjavná disociácia), DIS – F (fantázia)

Sexuálne obavy (SC) – sexuálne myšlienky alebo pocity, ktoré sú netypické, pretože sa objavujú skôr, než sa očakáva alebo s väčšou ako normálnou intenzitou, sexuálne konflikty, negatívne odpovede na sexuálne stimuly, obavy, že bude sexuálne zneužitý/á. Obsahuje subškálu SC-P (sexuálne myšlienky) a SC-D (sexuálny distress).

Dotazník obsahuje dve validizačné škály, ktoré zachytávajú potenciálne nadhodnocovanie alebo podhodnocovanie symptómov dieťaťa. Ide o tieto validizačné škály:

- **Podhodnotenie (UND)** – odráža tendenciu popierania, podhodnocovania odpovedí, potrebu javiť sa netypicky, bez problémov.
- **Nadhodnotenie (HYP)** – potreba prezentovať sa zvláštne symptomaticky, alebo že daná osoba je preťažená následkom traumatického stresu.

Normy pre českú populáciu sú spracované pre 2 vekové kategórie:

- 8 – 12 rokov
- 13 – 16 rokov

Cieľovou skupinou na vyplňanie dotazníka sú deti v tomto vekovom rozpätí.

Profesijné požiadavky na administráciu:

Dotazník môžu administrovať a vyhodnocovať aj jedinci bez formálneho vzdelania v oblasti psychológie alebo príbuzného odboru, je potrebné, aby si preštudovali pokyny k administrácii a vyhodnocovaniu. V súlade so Štandardami pre pedagogické a psychologické testovanie APA (13) interpretácia skóre a profilov vyžaduje vzdelanie v oblasti psychológie, poradenstva, sociálnej práce, psychiatrie alebo v príbuzných odboroch.

Dáta získané z dotazníka by nemali byť posudzované bez kontextu. Diagnostika potenciálne traumatizovaného dieťaťa vyžaduje použitie testovej batérie, vrátane, ak je to možné, sebahodnotiacej metódy zisťujúcej traumatické symptómy u dieťaťa. Výsledky by mali byť posudzované v kontexte klinických rozhovorov a mali byť v súlade s inými informáciami od rodičov, vychovávateľov, učiteľov a iných osôb, ktoré prichádzajú do styku s dieťaťom.

Vydavateľstvo Hogrefe vydalo v roku 2018 aj verziu dotazníka s českými normami pre vek 3 až 12 rokov **s názvom TSCYC** – Hodnocení traumatických symptómu u mladších dětí, kde nejde o sebahodnocovanie, ale o posudzovanie symptómov rodičmi, opatrovateľmi -dospelými osobami (13).

Využitie dotazníka TSCC ilustrujeme na kazuistike zo znaleckej psychologickej praxe:

Kazuistika:

Daniela v čase vyšetrenia 16 ročná, znalecký posudok bol realizovaný vo veci trestného činu znásilnenia. K trestnému činu uviedla, že jej „to“ urobil ich rodinný známy (v jej 13 rokoch), keď bol u nich na návšteve, dovtedy mali veľmi priateľský vzťah, on je od nej starší o 7 rokov. Uviedla, že prišiel k nej do izby, ľahol si k nej, že sa idú porozprávať, netušila čo bude... zrazu jej išiel do pyžamových gátí, mala ešte mikinu, rukou išiel do gátí a vtedy začala ona plakať, nevedela, čo má robiť... hovoril jej srdiečko... odvtedy neznáša to oslovenie. Hovoril jej „nevádí, to je v pohode“. Potom jej vyzliekol gate, ona sa snažila odísť, on ju chytil naspäť, aby sa nehýbala a potom... ju znásilnil, išiel do nej penisom, ležal na nej, ona bola na chrbte. Potom sa nejako vyslobodila, strašne sa metala, hýbala, asi ho to už prestalo baviť. Utekla do kúpeľne. Následne odišiel a ona sa mu vyhýbala, párkrát prišiel na návštevu, ale ona sa snažila nebyť s ním osamote. Nezniesla rozhovory spolužiakov o znásilnení, nemohla spať, v myšlienkach sa vracala k tomu, čo sa jej stalo, stupňovali sa aj depresie, úzkosti a sebapoškodzovanie, myšlienky na smrť. Nikomu to nepovedala, až raz to už nemohla vydržať a zdôverila sa kamarátke cez sociálne siete a správu náhodne videl jej otčím, tak mu to povedala a začalo sa to riešiť.

Z anamnézy: je jedináčik, v 3 rokoch stratila otca (samovražda), býva s matkou a nevlastným otcom, ktorí 6 rokov žijú v spoločnej domácnosti s Danielou. Navštevuje gymnázium. Od 10 rokov bola v odbornej starostlivosti CPP, ktorá dala podnet na psychiatrickú starostlivosť. Zo psychiatrickej starostlivosti vyplývajú tieto dg.: Zmiešaná úzkostná porucha, Suicidácie, Auto-mutilácie, Zmena rodinných vzťahov v detstve, Zmiznutie a smrť člena rodiny, Iné poruchy psychiky a správania v rodinnej anamnéze, 4x hospitalizácia NÚDCH, detská psychiatria. V rámci sexuálneho vývinu sa nachádza v tzv. genitálnom štádiu, orientovaná na opačné pohlavie, jej dospievajúce Ja sa snaží vyrovnáť s tlakom pudových hnutí, je veľmi zraniteľná v oblasti pocitu vlastnej hodnoty. Je sexuálne aktívna (rodičia o tom vedia), berie HAK, menzes má pravidelný.

Znalecké psychologické vyšetrenie bolo realizované diagnostickými metódami: klinický rozhovor, pozorovanie, Test HSPQ, Pamäťový test učenia, Volná kresba, Lúscherova klinická diagnostika, Nedokončené vety, Raven, Test TSCC.

Intelekt, pamäťové schopnosti sa nachádzajú v oblasti vyššieho priemeru. V osobnosti nachádzame uzavretosť, pesimistický pohľad na svet, neschopnosť tešiť sa z bežných každodenných radostí. Vyhľadáva viac samotu a vlastné prežívanie ako spoločnosť, ťažšie sa prispôbuje pravidlám, ale dokáže dodržať sľuby a plniť si povinnosti. Má sklon k intelektuálnym záujmom. Nie je spokojná so svojím životom, často sa vyhýba povinnostiam, zodpovednosti, máva nutkavé správanie a zdravotné ťažkosti, zle zvláda stresové situácie, na ktoré reaguje neurotickými spôsobmi správania. Na okolie pôsobí pokojným dojmom, pri práci v kolektíve sa drží radšej v úzadí. Ľahko sa vzdáva a nedodrží sľúbené záväzky. Je neistá, umelecky jemná, s bohatou predstavivosťou vo vnútornom svete, citovo jemná so zmyslom pre estetickosť. Ostražitá, uzavretá, jedná individualisticky a vyhľadáva samotu, rozmýšľa o sebe a svojom správaní a hľadá chyby, dlho si pamäta príkorie, ktoré jej niekto spôsobil.

Vo vnútornom prežívaní nachádzame emocionálnu závislosť, túžbu po uznaní a porozumení, hľadá východisko z nedostatku citového uspokojenia a depresívneho ladenia, správanie je poznačené často nutkavými pokusmi o únik z tohto stavu (aj formou sebapoškodzovania). Má túžbu fungovať v referenčnej sociálnej skupine (škola, priatelia), ale často so skupinou „bojuje“, neprijíma výzvy na spoluprácu, odmieta sociálne aktivity so spolužiakmi, hľadá ich v užšom partnerskom vzťahu, na ktorom môže byť závislá. Túži po vzrušení a podnetoch, túžba je umocnená iritujúcim stavom tenzie a môže viesť k strate sebakontroly, môžu byť prítomné psycho-

somatické problémy (pocit na vracanie, chlad, horúčava, tlak na hrudníku, sťažené dýchanie a pod.) Vo vnútornom prežívaní nachádzame vyčerpanie, vysilenie, túžbu po telesnom pohodlí a oslobodení sa od všetkého, čo môže spôsobovať telesnú alebo zmyslovú záťaž. Jej aktivita je brzdená tým, že telo potrebuje pokoj, pri nadmernej excitabilite je náchylná experimentovať v rizikových oblastiach bez ohľadu na sociálny úzus – alkohol, drogy, fajčenie, sebapoškodzovanie sa.

V Dotazníku TSCC boli výsledky hrubého skóre škál nasledovné: Škály UND/0, HYP/3 ANX/15, DEP/22, ANG/9, PTS-21, DIS/27, DIS-0/18, DIS- F/9, SC/9, SC-P/13, SC -D/5. Kritické položky č. 20, 21, 24, 25, 34, 50, 52. Dotazník obsahuje dve validizačné škály (UND a HYP), ktoré merajú podhodnocovanie alebo aj zveličovanie symptómov osoby, v týchto škálach je skóre v norme – Daniela nepodhodnocuje alebo nezveličuje svoje problémy, symptómy. Relatívne vysoké skóre v škále HYP berie do úvahy, že Daniela má psychické problémy, pre ktoré je v starostlivosti psychiatria a je preťažená prežívajúcou traumou. Na základe vyhodnotenia dotazníka môžeme konštatovať, že výsledky v škálach úzkosť, depresia, hnev, disociácie a postraumatický stres sú klinicky významné a svedčia pre posttraumatickú stresovú poruchu. U Daniely nachádzame generalizovanú úzkosť a obavy, ako aj špecifický strach z mužov, epizódy prechodnej úzkosti, pocit hroziaceho nebezpečia (škála ANX). Ďalej u Daniely nachádzame pocity smútku, nešťastia a osamelosti, epizódy uplakanosti, depresívne vnímanie, sebapoškodzovanie a tendenciu k sebevražednosti (škála DEP – depresia). Ďalej u Daniely nachádzame posttraumatické symptómy vrátane vtieravých myšlienok, pocitov a spomienok na bolestivé udalosti v minulosti, strachy, vedomé vyhýbanie sa bolestivým pocitom (posttraumatický stres PTS). V disociatívnej symptomatike (disociácie, DIS) nachádzame pocity prázdna v hlave, emočnú znečitlivelosť, disociatívne vyhýbanie sa.

Klinicky významné bolo skóre v škále SC –D, ktoré zachytáva distress, alebo konflikt spojený so sexuálnymi skúsenosťami, resp. sexom. Vysoké skóre v tejto škále zahŕňa sexuálne obavy a nechcené ego – dystónne sexuálne pocity a správanie, takéto zvýšené skóre sa objavuje vo všeobecnosti pri sexuálnom zneužívaní ako takom. Dôležitou súčasťou protokolu TSCC je vyhodnotenie 7 kritických položiek. U Daniely sme zistili zvýšené skóre v 7 takýchto kritických položkách: chcem si ublížiť, chcem ublížiť druhým ľuďom, mám strach z mužov, neverím ľuďom, lebo by mohli chcieť sex a mám strach, že ma niekto zabije, chcem sa zabiť. Na základe zvýšeného skóre v týchto kritických položkách je možné konštatovať, že Daniela je ohrozená z dôvodu zážitej psychickej traumy.

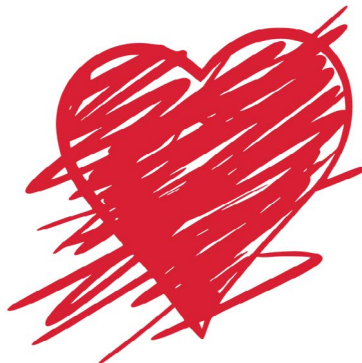
Záver z znaleckého vyšetrenia: V súvislosti s vyšetrovaným trestným činom a s prihladnutím na zistené prejavy v prežívaní a správaní Daniely počas vyšetrenia, je vysoko pravdepodobné, že sa vyskytla v situácii sexuálneho znásilnenia. Celková úroveň posttraumatickej symptomatiky prežívanej Danielou je vysoká, poukazuje na diagnózu posttraumatickej stresovej poruchy, ktorá je konštatovaná a potvrdená aj v dostupných Správach zo psychiatickej starostlivosti.

Výsledky z Dotazníka TSCC v tomto prípade pomohli validizovať všetky dostupné údaje a v konfrontácii so samotným vyšetrením Daniely dospieť k záveru vyšetrenia.

Záver

Prejavy traumy v detskom veku majú veľmi variabilný obraz ako aj priebeh. Odborník vstupuje do posúdenia v rôznych fázach traumatického prežívania: v akútnom stave, v procese terapie, v kompenzovanom stave dieťaťa. Znalec, rodič, opatrovateľ, sociálny kurátor, resp. vyšetrovateľ alebo učiteľ vidí dieťa v rôznych prostrediach, v rôznych situáciách a v rôznom čase od napríklad posledného vystavenia dieťaťa traumatickej situácii, či udalosti, preto sú dôležité záznamy z rôznych prostredí a sociálnych kontextov (Smiková, Kopányiová, 2020).

Posudzovanie detskej traumy ako súčasť odborného vyšetrenia má byť realizované v súlade s najnovšími vedeckými poznatkami. Dotazník TSCC je jedným z tých, ktoré môžu byť pri posudzovaní detskej traumy v tomto kontexte veľmi nápomocné.

Literatúra

- DSM-5. Diagnostický a štatistický manuál duševných porúch. 2015. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- HRDLIČKOVÁ, M.: TSCC – Hodnocení traumatických symptomů u dětí. Česká adaptace dotazníku Trauma Symptom Checklist for Children (autor: John Briere). 2022. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- Hrdličková, M.: TSCYC – Hodnocení traumatických symptomů u mladších dětí. Česká adaptace dotazníku Trauma Symptom Checklist for Young Children (autor: John Briere). Praha: Hogrefe – Testcentrum, 2018
- ICD-11. International Classification of Diseases 11th Revision. WHO 2018 <https://icd.who.int/en>
- JOCHMANOVÁ, L. 2021. Trauma u dětí. Kategorie, projevy a specifika odborné péče. Praha: Grada. s. 218.
- KOPČIKOVÁ, M. 2015. Posttraumatická stresová porucha. <https://detskechoroby.rodinka.sk/detske-choroby/psychika/trauma/posttraumaticka-stresova-porucha/>.
- MKCH-10. Medzinárodná klasifikácia chorôb. WHO, 1992 <https://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/MKCH-10-Revizia.aspx>
- SMIKOVÁ, E. – KOPÁNYIOVÁ, A. Trauma detí v kontexte znaleckého dokazovania. Vargová a kol. (Eds): Zborník z konferencie „Trauma v detstve...čo ďalej“. 2020. Varšava: MPSVaR a Národné koordináčne stredisko pre riešenie problematiky násilia na deťoch.
- Standardy pro pedagogické a psychologické testování APA. 2001. Praha: Hogrefe - Testcentrum.
- VÁGNEROVÁ, M. 2004. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál. s. 865

Osamelí aktéri extrémistických činov

Mgr. Jarmila ZSÍROSOVÁ,
 Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Mládež ohrozená radikalizáciou sa dostáva do popredia pozornosti odborníkov a odborníčok. Na pozadí tohto procesu stojí mnoho osobných problémov, akými sú napr. traumatizujúce zážitky, problémy v rodine, skúsenosti s návykovými látkami, či sociálne odmietnutie. Vnímanie spomenutých faktorov v kontexte radikalizácie a extrémizmu môže byť nápomocné pri predchádzaní najkrajších foriem tohto rizikového správania, akými sú aj extrémistické útoky tzv. osamelých aktérov. Poznanie tohto fenoménu môže pracovníkom a pracovníckam v špeciálnych výchovných zariadeniach pomôcť identifikovať rizikové znaky u svojich klientov a poskytnúť im adekvátnu podporu a intervenciu.

Prípady teroristických útokov osamelých aktérov (v angl. Lone Actors) pravcového extrémizmu stúpajú v rámci Európy aj mimo nej. Za posledné roky značne rezonuje udalosť z mesta Christchurch na Novom Zélande, ktorou sa nezávisle od seba inšpirovali ďalší strelci v Kalifornii (Poway, El Paso), nórskom Baerume, či v nemeckom Halle (Thorleifsson, Düker, 2021). Podobný prípad otriasol aj Slovenskom, kedy len 19-ročný študent zastrelil dvoch mladých ľudí na Zámockej ulici v Bratislave.

Terorizmus osamelých aktérov sa definuje ako hrozba alebo použitie násilia zo strany jediného páchatela (alebo malej bunky), ktorý nekoná z čisto osobných a materiálnych dôvodov. Jeho/jej cieľom je ovplyvniť širšie publikum a koná na základe vlastného rozhodnutia, bez priamej podpory pri plánovaní, príprave a realizácii útoku zo strany

nejakej konkrétnej skupiny alebo ďalších jednotlivcov (RAN H & SC, 2017). Na označenie osamelých aktérov sa používajú aj ďalšie pojmy ako vlk samotár, osamelý útočník, sólo terorista a pod. (RAN, 2020). Jednotlivec síce nemusí byť priamo napojený na extrémistickú skupinu, zároveň však nekoná úplne samostatne a jeho/ jej zámer sa netvorí v dokonalom vákuu, preto pojem osamelí aktér môže byť trochu zavádzajúci (RAN H & SC, 2017). Väčšina útočníkov bola začlenená do online komunit, ktoré fungovali ako náhrada za „offline“ sociálne kontakty (Schernbeck, Scheuble, 2021). Terorizmus osamelých aktérov nie je novým fenoménom, avšak jeho podoba sa vplyvom rozvoja digitálnych technológií neustále mení. Na jednej strane

sú spravodajské agentúry čoraz zručnejšie v odhaľovaní a narúšaní rozsiahlych teroristických plánov, a preto sú extrémistické skupiny nútené prijať teroristické činy osamelých aktérov ako jednu zo svojich taktík (RAN H & SC, 2017). Na strane druhej, takéto voľné prepojenie v online priestore, sťažuje identifikáciu toho, kto z mnohých jednotlivcov aktívnych v takýchto komunitách, by mohol predstavovať skutočnú hrozbu (Schernbeck, Scheuble, 2021). Lepšie porozumenie individuálnym charakteristikám aktérov a ich správaniu ešte pred uskutočnením násilného činu, môže prispieť k včasnej identifikácii rizikových faktorov, a tak aj k prevencii podobných typov útokov (Bouhana, et al., 2018). Skúmanie prípadových štúdií poukázalo na to, že jednotlivcove konanie bolo spojené so sociálno-politickou ideológiou, ktorá sa prelínala s osobnými problémami, zážitkami traumy, pocitmi krivdy, či osamelosti (RAN H & SC, 2017).

Profil osamelých aktérov

Definovať profil osamelých aktérov je náročné, pretože do procesu vstupuje mnoho faktorov, ako napr. motivácia, osobnostné premenné, politické a/alebo náboženské presvedčenia, individuálne schopnosti, či príležitosť. Navyše, väčšina štúdií osamelých aktérov zameraných na identifikáciu typológie páchatela, resp. typických vzorcov plánovania útokov, vychádza z verejne dostupných informácií z médií, čo netvorí ideálnu dátovú základňu. Len málo výskumníkov a výskumníček má prístup k informáciám, napr. z policajných spisov alebo možnosť priamo vyšetrovať páchatelov (Schernbeck, Scheuble, 2021). Analýzou prípadov sa zaoberal projekt Boj proti terorizmu osamelých aktérov CLAT (ang. Countering Lone Actor Terrorism), v rámci ktorého skúmali osobnostné charakteristiky osamelých aktérov od roku 2000 do 2014. Mali k dispozícii 120 prípadov, z ktorých 75 % tvorili pravicoví extrémisti a džihádisti. Výsledky tohto výskumu priniesli

niektoré z kľúčových charakteristík osamelých aktérov (RAN, 2020; RAN H & SC, 2017):

Páchatelmi boli vo výrazne väčšej miere muži.

Celkový priemerný vek bol 29,7 rokov, pričom v prípadoch pravicových extrémistov bol priemer 32,3 a u nábožensky motivovaných 27,3 rokov. Toto zistenie poukazuje na to, že vo väčšine prípadov išlo o dospelých jednotlivcov, u ktorých je prevencia náročnejšia, v porovnaní s dospievajúcimi.

U aktérov mladších ako 25 rokov bola v 37 % prítomná vysoká miera sociálnej izolácie. Osamelosť bola vyššia u nábožensky motivovaných aktérov v porovnaní s pravicovými extrémistami. Veľká časť jednotlivcov však nespádala do tejto kategórie.

U približne jednej tretiny osamelých aktérov bola prítomná psychická porucha, čo je takmer v súlade s priemernou dospelou populáciou v EÚ. Je však náročné získať presné údaje ohľadom psychického zdravia páchatelov, no zdá sa, že psychické problémy sú závažnejšie v kombinácii so sociálnou izoláciou.

Na základe dát z CLAT je možné vo všeobecnosti povedať, že osamelými aktérmi sú prevažne mladí muži, slobodní a nezamestnaní. V ďalších analýzach boli identifikované niektoré iné spoločné črty, ako napr. rozvrátená rodina, často s minulosťou domáceho násillia, zážitá trauma, zneužívanie návykových látok, predchádzajúce záznamy v registri trestov, či problémy so začlenením sa do skupiny a sociálne odmietnutie (RAN H & SC, 2017). Tieto informácie však pochádzajú z analýz prípadov len do roku 2014 a nezachytávajú prípady z posledných rokov, čo môže skresľovať predstavu o súčasných aktéroch a vplyve digitálnych technológií na tento fenomén.

Duševné zdravie osamelých aktérov

Existuje domnienka, že osamelí aktéri extrémistických činov trpia duševnou poruchou. Výsledky analýz poukazujú na to, že indikácia nejakej poruchy bola v 32 % prípadov, pri-

čom klinická diagnóza poruchy bola potvrdená v 23 %. Vo väčšine prípadov (62 %) však bola klinická diagnóza neznáma a u 15 % bola potvrdená absencia psychickej poruchy. Ak bol zohľadňovaný faktor ideológie, či už náboženskej alebo politickej, náznak poruchy vzrástol na 70 % (RAN H & SC, 2017). Stav duševného zdravia však môže fungovať ako katalyzátor, ale aj inhibitor, pokiaľ ide o spáchanie teroristického útoku. Procesy radikalizácie osamelých aktérov sú komplikovanou kombináciou biografických, socioekonomických, psychologických a mnohých ďalších faktorov. Problémy s duševným zdravím preto nemusia byť relevantné pre náchylnosť jednotlivcov spáchať extrémistický čin, ale skôr jedným (z viacerých) vysvetľujúcich faktorov ich zníženej odolnosti voči radikalizácii (Schernbeck, Scheuble, 2021).

Ako bolo spomenuté vyššie, traumatické životné udalosti a sociálna izolácia môžu v značnej miere prispievať k zraniteľnosti voči násilnej radikalizácii, pokiaľ chýbajú iné, menej rizikové stratégie zvládania. Sociálne vylúčenie je sprevádzané značným psychickým stresom, ktorý aktivuje nervové reakcie podobné fyzickej bolesti, vyvoláva emócie ako sú hnev a smútok, absenciu pocitov spolupatričnosti, sebaúcty či zmysluplnosti (Eisenberger et al., 2003; Williams, 2007 in Pfundmair, Paulus, Wagner, 2020). Experimentálny výskum tiež zistil kauzálny vzťah medzi sociálnym vylúčením a ochotou páchať radikálne činy (Hales, Williams, 2018; Pfundmair, 2019 in Pfundmair, Paulus, Wagner, 2020). Preto je potrebné pochopiť, akú emocionálnu a psychologickú funkciu má extrémistické správanie a viera v extrémistickú ideológiu pre jednotlivca, a na základe toho je potom možné zvoliť vhodnú stratégiu pre intervenciu a individuálnu prácu (Schernbeck, Scheuble, 2021).

Napriek tomu, že komorbidity problémov s duševným zdravím a kriminality bola identifikovaná v mnohých prípadoch násilného extrémizmu osamelých aktérov, lineárne spájanie osamelých aktérov s duševnými poruchami je príliš zjednodušené a vedie k stig-

matizácii. Je dôležité si uvedomiť, že duševné zdravie je pravdepodobne len jedným z mnohých problémov, ktoré ovplyvňujú jednotlivca, nie však tým hlavným. Posilnenie kultúry podpory duševného zdravia, komplexná starostlivosť a individuálny prístup, sú kľúčovými prvkami efektívnej intervencie v prípadoch osamelých aktérov (Schernbeck, Scheuble, 2021).

Osamelí aktéri v digitálnom prostredí

Pre pochopenie aktuálneho trendu osamelých aktérov je nevyhnutné zamerať sa na skúmanie digitálneho priestoru, v ktorom prebieha značný proces radikalizácie. Je známe, že mnoho osamelých aktérov, ktorí spáchali teroristický čin v posledných rokoch, sa samozradikalizovalo online. Vplyv extrémistických hnutí, ktoré sa začali mobilizovať na platformách sociálnych sietí a iných online médiách, sa vo výraznejšej miere stáva viditeľným aj v offline svete, či už na pouličných protestoch, alebo na rastúcom počte násilných extrémistických útokov. Pravcoví osamelí aktéri boli často napojení na online skupiny, v ktorých medzi sebou komunikovali rôznymi vizuálnymi prostriedkami (internetové mémy, videá, príspevky na sociálnych sieťach), prostredníctvom ktorých mohli vyjadriť svoj svetonázor, šíriť ideológiu a navzájom sa povzbudzovať k násilnej činnosti (Schernbeck, Scheuble, 2021). Online komunity dokážu naplňať mnoho funkcií a potrieb jednotlivcov a digitálne prostredie je miestom, kde môžu zažiť pocit spolupatričnosti, vymaniť sa z izolácie, nájsť zmysel existencie, zabaviť sa (Thorleifsson, Düker, 2021). Porozumenie psychologickým funkciám online komunít umožňuje rozvíjať efektívne online prístupy prevencie a boja proti násilnému extrémizmu (P/CVE), nakoľko len samotné blokovanie a mazanie takýchto stránok a skupín nie je dostatočným nástrojom (Schernbeck, Scheuble, 2021). Pre preventistov a orgány činné v trestnom ko-

nani je zároveň náročné monitorovať všetky médiá využívané na šírenie nenávisťnej ideológie, pritom nejde len o menej dostupné miesta na internete (ako napr. darknet), ale aj bežnejšie a otvorené kanály, akými sú napr. Facebook, Youtube a iné známe sociálne siete (RAN, 2020).

V nasledujúcej časti príspevku sú uvedené niektoré z najrelevantnejších fór a stránok sociálnych médií, ktoré sú využívané najmä pravicovými extrémistickými skupinami na šírenie propagandy.

4chan: anonymné obrázkové fórum (v angl. imageboard). Pre užívateľov je príznačivá pominuteľnosť príspevkov, ktoré sa postupne odstraňujú a anonymita, nakoľko s príspevkami nie je spojená žiadna identita. Vznikol v roku 2003 (spustil ho v tom čase len 15-ročný študent Christopher Poole). Obsahuje desiatky rôznych panelov venovaných širokému spektru tém, od japonskej popkultúry, anime a mangy až po videohry, hudbu, literatúru, fitness a pod. Pre obmedzené moderovanie príspevkov sa

stal ústredným miestom pre urážlivý humor, ktorý sa postupne pretavil do politického aktivizmu. Jedným z najpopulárnejších panelov je /pol/ (the politically incorrect board), ktorého oficiálne stanovený účel je „diskusia o správach, svetových udalostiach, politických otázkach a iných súvisiacich témach“. Od roku 2015 má tento panel silné väzby na ideológiu pravicového extrémizmu a čoraz viac sa spája s nadvládou bielej rasy (Thorleifsson, Düker, 2021).

8chan / 8kun: ďalší anonymný obrazový panel, na ktorý prešlo mnoho užívateľov po zakázaní určitého obsahu na 4chan, nakoľko sa prezentoval ako verzia otvorená úplnej slobode prejavu. Osamelí aktéri z Christchurch, Poway a El Paso oznámili svoje útoky na 8chan. Po útoku v El Paso stránku stiahli, ale neskôr bola premenovaná na 8kun.

Telegram: četovacia aplikácia, prostredníctvom ktorej je možné zdieľať rozličný obsah. Telegram má menej prísne podmienky používania a len obmedzené zásady moderovania obsahu, zakazuje iba propagáciu násillia na

verejných kanáloch a zdieľanie nelegálneho pornografického materiálu. Vďaka tomu bol atraktívny pre voľnú sieť uzavretých kanálov známych ako „Terrorgram“, ktorý je zameraný na šírenie tém krajnej pravice, nenávisťnej propagandy voči nepriateľom bielej rasy, židom, LGBTI+ ľuďom (Thorleifsson, Düker, 2021; Diko et al, 2022). Aj podľa prieskumov Inštitútu pre strategický dialóg (ISD) sa z Telegramu stáva popredná platforma pre extrémistický obsah a počet takýchto kanálov sa značne zvýšil najmä v roku 2021 (Kuchta, 2022). V slovenskom kontexte rezonujú prípady študenta s prezývkou Slovakbro, ale aj útočníka zo Zámockej ulice, ktorí boli aktívni na tejto platforme.

Kontakt s nenávisťným obsahom v uzavretých online skupinách, v ktorých často úplne absentujú iné pohľady, či kontranaratívy, prispieva k normalizácii a prehlbovaniu násilných a nenávisťných presvedčení, čo u niektorých jednotlivcov môže zvýšiť ochotu spáchať extrémistický čin aj v reálnom svete. Pre konečné rozhodnutie je však úloha extrémistického materiálu len jednou zo série psychologických a sociálnych faktorov, a len samotné sledovanie týchto naratívov nestačí (Thorleifsson, Düker, 2021; Shortland et al., 2017).

Veľkou výzvou naďalej zostáva, z tohto nespočetného množstva užívateľov identifi-

kovať tých, ktorí predstavujú pre spoločnosť skutočnú hrozbu. Zároveň používanie automatických nástrojov na zisťovanie rizikových používateľov a varovných signálov online, vyvolávajú etickú dilemu týkajúcu sa ochrany súkromia a záujmov národnej bezpečnosti. Keďže (včasné) odhaľovanie extrémistického online obsahu je čoraz relevantnejšie, vyvstávajú otázky, ktorým vládnym orgánom alebo inštitúciám by malo byť povolené používať takéto monitorovacie nástroje a ako zabrániť ich zneužívaniu (Schernbeck, Scheuble, 2021).

Záver

Pre prevenciu a boj proti násilnému extrémizmu osamelých aktérov je dôležitým elementom multidisciplinárna spolupráca, budovanie vzťahov a dôvery medzi rôznymi sektormi, akými sú polícia, prevádzkovatelia digitálnych platforiem, odborníci na duševné zdravie, pedagógovia, či ľudia blízki jednotlivcovi. Vo väčšine prípadov osamelých aktérov došlo k „úniku“ zámeru čin spáchať, a to nie len v podobe ohlásenia útoku na sociálnych sieťach a vo zverejnených manifestoch. V prostredí jednotlivca sa vždy našiel niekto, kto niečo videl/počul/všimol si a mohol by poskytnúť kľúčové informácie

o potenciálnom osamelom aktérovi. Rodina a blízki priatelia mali často podozrenie, že by k útoku mohlo dôjsť, avšak mali obavy svoje podozrenie nahlásiť, resp. si neboli istí, či je dotyčný skutočne odhodlaný prejsť od slov k činom. Úlohou teda je šíriť povedomie o varovných signáloch a o dostupných prostriedkoch ohlasovania (Schernbeck,

Scheuble, 2021; RAN, 2020). Z pohľadu starostlivosti o duševné zdravie je úlohou odborníkov a odborničiek citlivo vnímať rizikové faktory a svojimi intervenciami reagovať na osobné, či sociálne ťažkosti jednotlivca a priviesť ho k vhodným stratégiám zvládania, aby nemusel pomoc hľadať v alternatívnych a násilných komunitách.

Literatúra

- Bouhana, N. et al. 2018. Background and Preparatory Behaviours of Right-Wing Extremist Lone Actors: A Comparative Study. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 150-163. ISSN 2334-3745. <https://www.jstor.org/stable/26544649>.
- Diko, L. et al. 2022. Terorista zo Zámockej sa radikalizoval na Terrorgrame, jeho členovia si pripisujú zásluhy. *Aktuality.sk* [online]. 2022. [cit. 2022-11-09]. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/ON01w57/terorista-zo-zamockej-sa-radikalizoval-na-terrorgrame-jeho-clenovia-si-pripisuju-zasluhy/>
- Kuchta, R. 2022 Extrémizmus v online priestore na Slovensku: Aktéri, témy, platformy a stratégie. Londýn: Institute for Strategic Dialogue – Strong Cities 2022.
- Pfundmair, M. – Paulus, M. – Wagner, E. 2020. Activism and radicalism in adolescence: an empirical test on age-related differences. *Psychology, Crime & Law*, 27 (8), 815-130. doi:10.1080/1068316X.2020.1850725.
- RAN H & SC. 2017. Risk assessment of lone actors. Ex post paper, 11-12 December 2017, Mechelen (Belgium). Radicalisation Awareness Network, 2017.
- RAN. 2020. Lone Actors, Police and P/CVE. Conclusions paper, 29-30 September 2020, Online. Radicalisation Awareness Network, 2020.
- Ravndal, J.A. – Bjørge, T. 2018. Investigating Terrorism from the Extreme Right: A Review of Past and Present Research. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 5-22. ISSN 2334-3745.
- Schernbeck, N. – Scheuble, S. 2021. Lone actors jointly taking stock of recent developments and combining knowledge. Conclusion paper RAN Cross-cutting thematic event, 21-22 April 2021, online. Radicalisation Awareness Network, 2021.
- Shortland, N. et al. 2017. The Interaction of Extremist Propaganda and Anger as Predictors of Violent Responses. *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (3-4), 1-21. doi:10.1177/0886260517747599.
- Thorleifsson, C., Düker, J. 2021. Lone Actors in Digital Environments. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021.

Pôvodný článok: Zsírosová, J. 2023. Osamelí aktéri extrémistických činov. Newsletter VÚDPaP, 2023, č. 4, 10-13 s. Dostupné na: <https://vudpap.sk/newsletter/newsletter-4-2023/>

Konšpiračné teórie

Mgr. Jarmila ZSÍROSOVÁ,
Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Vplyvom digitálnych médií sa konšpiračné teórie vo zvýšenej miere začali šíriť aj medzi mladými ľuďmi. Článok sa zameriava na motivačné faktory, pre ktoré ľudia inklinujú ku konšpiračným presvedčeniam, ako aj na úlohy, ktoré pre jednotlivcov plnia. Poznanie týchto prvkov môže byť užitočné pre lepšie porozumenie klientom a klientkam, ktorí/é sú ovplyvnení/é konšpiračnými teóriami a potrebujú osobitnú pozornosť a podporu.

Pojmy konšpirácia a konšpiračná teória sa často zamieňajú, resp. sa vnímajú ako synonymá. Existuje však medzi nimi významový rozdiel, ktorý je podľa nášho názoru dôležité rozlišovať.

Konšpirácie sú charakterizované ako tajné sprisahania dvoch alebo viacerých mocných aktérov v snahe získať politickú alebo ekonomickú moc, porušovať práva či stanovene dohody, zadržiavať dôležité informácie alebo meniť základné inštitúcie (Keeley, 1999; Pigden, 1995 in Douglas et al., 2019). Pretože sú spojené s ťažkosťami pri realizácii plánov a udržaním ich v tajnosti, majú tendenciu zlyhať. Ak sa takéto konšpirácie odhalia, sú považované za skutočné a reálne sprisahania (Dai, Handley-Schachler, 2015; Grimes, 2016; Levy, 2007 in Douglas et al., 2019).

Konšpiračné teórie predstavujú pokusy o alternatívne vysvetlenia historických alebo súčasných príčin, spoločenských či politických udalostí, za ktoré sú zodpovedné isté skupiny ľudí, vnímané ako mocné

a zlomyseľné. Tieto skupiny konajú tajne vo svoj vlastný prospech a proti spoločnému dobru (Douglas et al., 2019; Uscinski, 2018 in Mahl, Schäfer, Zeng, 2023). Jednou z charakteristík konšpiračných teórií je istá nemožnosť ich vyvrátenia, hoci existujú dostatočné proti-dôkazy. Akýkoľvek pokus o preukázanie ich nepravdivosti je vnímaný ako dôkaz zakrývania pravdy (O'Mahony et al., 2023).

Rozdiel medzi týmito dvoma pojmami je možné zhrnúť tak, že zatiaľ čo konšpirácia odkazuje na skutočný kauzálny reťazec udalostí, konšpiračná teória sa týka obvinenia zo sprisahania, ktoré môže alebo nemusí byť pravdivé.

Konšpiračné teórie boli dlho považované za pomerne neškodné fenomény, ktoré neboli pre spoločnosť významné, existovali len ako isté presvedčenia, ktorým ľudia v tichosti verili, no len zriedka na základe nich aj konali. Posun v ich vnímaní nastal po zmenách v mediálnom ekosystéme, najmä rozvojom platformou sociálnych médií, kedy konšpiračné teórie prenikli do online komunikácie, pop-kultúry, či dokonca spravodajstva a politickej rétoriky, čím nastala ich väčšia viditeľnosť a rýchlejšie šírenie medzi veľkou masou ľudí (Uscinski, 2018; Wood, Douglas, 2015; Waisbord, 2018; Bell, Bennion-Nixon, 2000; Mede, Schäfer, 2020 in Mahl, Schäfer, Zeng, 2023). To umožnilo konšpiračným komunitám rásť, rozširovať sa a podnecovať rovnako zmyšľajúcich jednotlivcov k vzájomnej podpore a spájaniu sa (DeWitt et al., 2018 in Mahl, Schäfer, Zeng, 2023).

Za posledné desaťročia sa dostalo do popredia mnoho konšpiračných teórií. Medzi najvýznamnejšie patria útoky z 11. septembra, klimatické zmeny, očkovanie, či tie najaktuálnejšie, ako pandémia COVID-19 a vojna na Ukrajine (Mahl, Schäfer, Zeng, 2023). V auguste 2023 bol zverejnený exkluzívny prieskum agentúry MEDIAN SK pre RTVS, podľa ktorého približne tretina Slovákov a Sloveniek verí niektorým z najrozšírenejších konšpiračných teórií. Napríklad 36% z opýtaných považuje za pravdivé tvrdenie, že útoky z 11. septembra 2001 boli nariadené vládou USA, 34 % verí v utajovanie existencie UFO pred verejnosťou a 30 % je presvedčených, že lietadlá vypúšťajú chemické látky so zámerom vyvolať škodlivý účinok u ľudí (Lisá, 2023). Ako je možné si všimnúť, konšpiračné teórie nie sú viazané len na istý konkrétny odbor, ale okruh tém je rozšírený do mnohých sfér, akými sú veda, medicína, životné prostredie alebo kultúrne a politické záležitosti (Mahl, Schäfer, Zeng, 2023).

Výskumy naznačujú (Brotherton, French, Pickering, 2013; Imhoff, Bruder, 2014; Moscovici, 1987; Uscinski, Parent, 2014 in Douglas et al., 2019), že u ľudí môže existovať sklon alebo predispozícia ku konšpiračnému mysleniu. Zistilo sa, že ľudia, ktorí verili konkrétnym konšpiračným teóriám, verili aj ďalším, často aj úplne nesúvisiacim, zatiaľ čo iní neverili žiadnym (Goertzel, 1994; Wood, Douglas, Sutton, 2012 in Douglas et al., 2019). Zdá sa, že konšpiračné presvedčenia sú súčasťou jedného systému viery, v rámci ktorého sa sieť myšlienok vzájomne podporuje a dopĺňa. Tí, ktorí veria v istú konkrétnu konšpiračnú teóriu sa často obracajú aj k ďalším, aby podporili argumenty pre spochybňovanie oficiálnych vysvetlení. Uprednostňujú tak alternatívne výklady udalostí alebo javov, nakoľko nedôverujú oficiálnym aktérom (Boudry, Braeckman, 2011; Keeley, 1999 in Douglas et al., 2019). Pre pochopenie fenoménu konšpiračných presvedčení je potrebné sa bližšie pozrieť na motívy, pre ktoré ľudia inklinujú k teóriám a aké funkcie pre jednotlivcov plnia.

Motívy viery v konšpiračné teórie

Výskumy sa vo veľkej miere zameriavajú na skúmanie psychologických faktorov, ktoré by vysvetlili motívy, pre ktoré ľudia veria konšpiračným teóriám. Medzi tie základné možno zaradiť zaujatosť voči skupinám mocných jednotlivcov alebo oficiálnym inštitúciám (Wood, Douglas, Sutton, 2012; Imhoff, Lamberty, 2018 in Douglas et al., 2019). Konšpiračné teórie ľuďom pomáhajú naplniť túžbu pochopiť svet, porozumieť kritickým udalostiam, vyskytujúcim sa v spoločnosti a zjednodušiť komplexnosť reality (Andrei et al., 2019; van Prooijen, Douglas, 2017; van den Bulck, Hyzen, 2020; Mocanu et al., 2015 in Mahl, Schäfer, Zeng, 2023). Ponúkajú tak uspokojenie sociálno-psychologických motívov, ktoré autori Douglas, Sutton a Cichock (2017 in Douglas et al., 2019) rozdelili do troch kategórií, a to na epistemické, existenciálne a sociálne motívy, ktoré si ľudia inklinujúci ku konšpiračným teóriám ani nemusia uvedomovať.

Epistemické motívy alebo motívy poznania možno charakterizovať ako túžbu po porozumení, presnosti a subjektívnej istote. Konšpiračné teórie sa javia byť príťažlivé pre jednotlivcov, ktorí hľadajú zmysel v spoločensko-politických udalostiach alebo presnosť a vzorce vo svojom okolí. Konšpiračné teórie im tak poskytujú vnútorné konzistentné vysvetlenia v situáciách plných rozporov a nejasností. Výskumy naznačujú, že viera v konšpiračné teórie sa zvyšuje v podmienkach neistoty alebo po významných udalostiach, ktorých svetské vysvetlenia nie sú pre jednotlivcov dostatočne uspokojivé a nenapĺňajú tak potrebu kognitívneho uzavretia (van Prooijen, Jostmann, 2013; Leman, Cinnirella, 2013; Marchlewska, Cichocka, Kossowska, 2018 in Douglas et al., 2019). V snahe porozumieť týmto nejasným okolnostiam pátrajú po ďalších odpovediach, ale možno im chýbajú dostatočné kognitívne nástroje, ktoré by im pomohli tieto potreby naplniť racionálnejšími prostriedkami. Viera v konšpiračné teórie bola spojená napr.

s nižšou úrovňou analytického a racionálneho myslenia (Swami et al., 2014; Stáhl, van Prooijen, 2018; Mikušková, 2017 in Douglas et al., 2019), s omylom konjunkcie, teda chybou pravdepodobnostného uvažovania, pri ktorej ľudia preceňujú pravdepodobnosť súbežných udalostí (Brotherton, French, 2015; Dagnall et al., 2017 in Douglas et al., 2019), alebo preceňujú svoje schopnosti porozumieť zložitým kauzálnym javom (Vitriol, Marsh, 2018 in Douglas et al., 2019). Ďalšie výskumy poukázali, že snaha o projekciu vlastného osobného presvedčenia na druhých alebo zameranie sa výlučne na prijímanie informácií, ktoré potvrdzujú jednotlivcove názory (neobjektívna asimilácia), taktiež súvisia s tendenciou podliehať konšpiračným teóriám (Douglas, Sutton, 2011; McHoskey, 1995; Thorson, 2015 in Douglas et al., 2019).

Ďalšiu skupinu motívov tvoria existenciálne motívy, ktoré predstavujú túžbu po kontrole a bezpečí v časoch, kedy ľudia cítia ohrozenie. Konšpiračné teórie im pomáhajú tieto existenčné potreby kompenzovať a nadobudnúť späť istý pocit kontroly (Douglas et al., 2019). Štúdie naznačujú, že konšpiračné presvedčenia sú spojené s pocitmi bezmocnosti, s existenciálnou úzkosťou alebo s obavami z ekonomickej situácie (Abalakina-Paap et al., 1999; Pratt, 2003; Zarefsky, 2014; Newheiser, Farias, Tausch, 2011; Parsons et al., 1999 in Douglas et al., 2019). Ďalšie zistenia poukázali na nízky pocit kontroly v sociálno politickej oblasti. Ľudia inklinujúci ku konšpiračným teóriám vnímali hrozby v sociálnom systéme, v ktorom žili, či prežívali odcudzenie od politického sveta (Bruder et al., 2013; Federico, Williams, Vitriol, 2018; Jolley, Douglas, Sutton, 2018; Abalakina-Paap et al., 1999; Nyhan, Zeitzoff, 2018 in Douglas et al., 2019).

Poslednou kategóriou sú sociálne motívy, ktoré naplňajú túžbu zachovať si pozitívny obraz o sebe alebo o svojej sociálnej skupine. Štúdie ukázali, že existuje isté prepojenie medzi konšpiračnými presvedčeniami a narcizmom, či sociálno-psychologickou potre-

bou cítiť sa jedinečne. Vďaka konšpiračným teóriám ľudia nadobúdajú pocit, že majú vzácne, dôležité informácie, ktoré iní nemajú, čo im dodáva pocit výnimočnosti a zvyšuje sebadomie (Golec de Zavala, 2016; Imhoff, Lamberty, 2017; Lantian et al., 2017 in Douglas et al., 2019). Dôležité je aj pozitívne vnímanie vlastnej sociálnej skupiny, akou je napríklad národ, náboženská alebo politická skupina. Konšpiračné teórie sú vo väčšej miere rozšírené medzi členmi skupín s nižším postavením, ktoré využívajú teórie na vysvetlenie svojho znevýhodneného statusu. Zároveň sú členovia presvedčení, že silné, privilegované skupiny konšpirujú voči ich dobru (Abalakina-Paap et al., 1999; Crocker et al., 1999; Goertzel, 1994 in Douglas et al., 2019). Konšpiračné presvedčenia sa zvyšovali, ak mali jednotlivci osobné skúsenosti napríklad s diskrimináciou alebo s neprimeranými policajnými zásahmi (Simmons, Parsons, 2005 in Douglas et al., 2019). Viera v mimo-skupinové sprisahania teda môže byť podporovaná skúsenosťami s nespravodlivým zaobchádzaním v rámci sociálnej skupiny. Dôležité je vnímať politické, sociálne a historické súvislosti, ktoré môžu spôsobiť, že konšpiračné teórie sa niektorým skupinám zdajú byť akceptovateľné (Briggs, 2004; Natrass, 2013 in Douglas et al., 2019). Vysoká viera v konšpiračné teórie je však podmienená narcistickou zločkou, ktorá pomáha budovať sebaobraz vlastnej skupiny prostredníctvom očierňovania skupín vonkajších. Týmto je prisudzovaná vina za ťažké životné situácie a udalosti ťažko vysvetliteľné iným spôsobom (Uscinski, Parent, 2014 in Douglas et al., 2019).

Uvedené motívy môžu sýtiť náchylnosť ku konšpiračným presvedčeniam, pomáhajúci naplňovať psychologické potreby jednotlivca. O efektívnosti tejto stratégie je však možné pochybovať. Skúsenosti naznačujú, že konšpiračné teórie majú negatívne dopady na spoločnosť a na zdravie (van Mulukom et al., 2022). Považujeme za dôležité zamerať sa na metódy, ktoré pomáhajú zvyšovať odolnosť voči podliehaniu takýmto presvedčeniam.

Intervencie na zníženie viery v KT

Len málo výskumov sa venovalo skúmaniu metód ako zmierniť podliehanie konšpiračným teóriám. Cian O'Mahony spolu s kolegami (2023) vytvorili systematický prehľad dostupných štúdií s cieľom identifikovať jednotlivé intervencie a ich účinnosť. Uvedené typy intervencií neboli navrhnuté len na ovplyvňovanie konšpiračných presvedčení, ale aj na znižovanie dopadov dezinformácií a iných falošných správ vo výskumných podmienkach.

Prvou kategóriou intervencií sú tzv. informačné očkovania, ktoré pozostávajú z poskytnutia oslabenej formy konšpiračného argumentu spolu s bodmi, ktoré vyvracajú tvrdenia v argumente, a to ešte pred vystavením účastníkov/čky výskumu konšpiračným teóriám. Respondenti/ky vykazovali nižšiu vieru v konšpiračné presvedčenia v porovnaní s kontrolnou skupinou, ktorej boli poskytnuté priame protiargumenty až po vystavení konšpiračným teóriám (Lewandowsky, van der Linden, 2021; Banas, Miller, 2013; Roozenbeek, van der Linden, 2019; van der Lin-

den, Roozenbeek, Compton, 2020 in O'Mahony et al., 2023). Tieto výsledky naznačujú, že najefektívnejšie zásahy boli tie, ktoré sa uskutočnili predtým, ako boli účastníci/čky vystavení/é konšpiračným presvedčeniam, v porovnaní s tradičnými protiargumentmi, ktoré boli uvedené po vystavení účastníkov/čiek konšpiračným teóriám (O'Mahony et al., 2023).

Primingové zásahy experimentálne manipulujú so psychologickými stavmi respondentov/iek pred dopytovaním sa na ich konšpiračné presvedčenia. Išlo o aktivity ako riešenie úloh zameraných na analytické myslenie, kritické myslenie a sústredenie, alebo intervencie na ovplyvnenie afektívneho stavu respondentov/iek, napr. znižovaním pocitu vylúčenia a dodaním pocitu kontroly (Swami et al., 2014; Poon, Chen, Wong, 2020; Bonetto et al., 2018 in O'Mahony et al., 2023). Výsledky priniesli zistenie, že podobné úlohy pred vystavením konšpiračným teóriám, zmiernili náchylnosť účastníkov/čiek podľahnúť konšpiračným presvedčeniam v porovnaní s kontrolnou skupinou (O'Mahony et al., 2023).

Ďalšie prístupy, označované ako naratívne presvedčanie, využívajú silu príbehov na konfrontáciu s konšpiračnými teóriami. Základnou hypotézou je, že neoficiálny a naratívny charakter konšpiračných teórií je pre ľudí atraktívnejší ako objektívny charakter vedeckých dôkazov. Pozitívne, ale aj negatívne osobné skúsenosti jednotlivcov boli presvedčivejšie ako vedecké tvrdenia (Lazič, Žeželj, 2021; Xu, 2019 in O'Mahony et al., 2023).

Uvedené intervencie zaznamenali istý efekt pri znižovaní viery v konšpiračné teórie vo výskumnom kontexte, ich skutočná účinnosť v reálnom svete je však diskutabilná.

Okrem toho, intervencie skúmali len krátkodobé účinky a nebolo overované, či priaznivý dopad zostal aj po istom čase konzistentný. Ako najúčinnnejšie sa javili byť intervencie zamerané na rozvoj kritického a analytického myslenia, no žiadne z týchto intervencií neposkytnú jednoduché riešenia pre zmenu konšpiračných presvedčení (O'Mahony et al., 2023). Preto je potrebné sa cielene venovať vzdelávaniu v oblasti kritického myslenia, digitálnej gramotnosti, ale aj sociálnym zručnostiam, aby sa komplexne pokryli kritické elementy, ktoré zapríčiňujú inklináciu ku konšpiračným teóriám.

Projekt „HoDeKoProM – Vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií a propagandy medzi mladými ľuďmi“ je podporený programom Erasmus + v rámci kľúčovej akcie „KA2 – Malé partnerstvá v sektore mládeže“.

LITERATÚRA

- Douglas, K. M. 2019. Understanding Conspiracy Theories. *Advances in Political Psychology*, 40(1), 3-35. doi: 10.1111/pops.1256.
- Lisá, A. 2023. Najrozšírenejším konšpiračným teóriám verí až tretina Slovákov. Dáva im to pocit výnimčnosti, hovorí psychologička [online]. Správy RTVS [cit. 11. 8. 2023]. Dostupné na: <https://spravy.rtvsk.sk/2023/08/najrozsiirenejším-konspiracným-teóriám-verí-az-tretina-slovakov-viera-v-ne-dava-lu-dom-pocit-vynimocnosti-vysvetluje-psychologicka/>
- Mahl, D., Schäfer M.S. & Zeng, J. 2023. Conspiracy theories in online environments: An interdisciplinary literature review and agenda for future research. *new media & society*, 25(7) 1781–1801. doi: 10.1177/14614448221075759.
- O'Mahony, C. et. al. (2023). The efficacy of interventions in reducing belief in conspiracy theories: A systematic review. *PLoS ONE*, 18(4), 1-18. doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0280902>
- van Mukulom, V. et. al. (2022). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 30. ISSN 0277-9536. doi: <https://doi.org/10.1016/j.socsci-med.2022.114912>
- Pôvodný článok: Zsírosová, J. (2023). Konšpiračné teórie. *Newsletter VÚDPaP*, 2023, č. 9, s. 6-9. Dostupné na: <https://vudpap.sk/newsletter/newsletter-9-2023/>

Vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií a propagandy u mladých ľudí

Mgr. Karin BELOVIČOVÁ,
Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií a propagandy u mladých ľudí – skratka HoDeKoProM

V príspevku opisujeme aktuálne prebiehajúci projekt a jeho ciele, vysvetľujeme HoDeKoPro terminológiu, popis spúšťačov vzniku a šírenia HoDeKoPro, informačné bubliny, sumarizujeme riešenia a stratégie reziliencie voči lživým informáciám v digitálnom priestore. V závere textu opisujeme špecifiká špeciálnych výchovných zariadení v súvislosti so šírením a odolávaním HoDeKoPro na internete.

Od januára 2023 do decembra 2024 sa realizuje vo Vúdpape projekt Erasmus plus (KA210-YOU-Malé partnerstvá v sektore mládeže 2022-3-SK02-KA210-YOU-000097190) s názvom *Vnímanie hoaxov, dezinformácií, konšpirácií a propagandy u mládeže*. Tento projekt je zameraný na podporu malého kooperačného partnerstva medzi VÚDPaP v Bratislave a MUNI v Brne, ktoré majú podobné oblasti činností a obe organizácie identifikovali potrebu hlbšieho poznania vplyvu HoDeKoPro v online prostredí na prežívanie mladých ľudí. Doposiaľ sa nám podarilo vytvoriť medzinárodnú Platformu HoDeKoProM, vďaka ktorej prebehla na jeseň 2023 séria fokusových skupín zrkadlivo v Českej a Slovenskej republike, ako aj online dotazníkové mapovanie na Slovensku.

V rámci projektu sa pomocou vyššie spomenutých metód pokúšame získať obraz

o tom, čo mladí ľudia považujú za HoDeKoPro v online prostredí. Predpokladáme, že zistenia budú prínosné pre kľúčových aktérov pôsobiacich v oblasti prevencie rizikových prejavov mládeže a v oblasti podpory duševného zdravia detí a mládeže, ako aj pre pracovníkov s mládežou (napr. aj ŠVZ). Vďaka vytvorenej platforme HoDeKoProM prinesieme do československého prostredia prehľad existujúcich nástrojov eliminácie vplyvu HoDeKoPro na mládež a pripravíme odporúčania pre stakeholderov vo formálnom/neformálnom/mediálnom sektore.

Na začiatku naplňovania jednotlivých aktivít projektu sme sa pokúsili zdefinovať terminológiu k téme HoDeKoPro. V tomto príspevku si kladieme za cieľ bližšie opísať, či výskumníci/čky evidujú spúšťače vzniku a šírenia HoDeKoPro a ak áno, aké. V závere textu opíšeme aj pravdepodobné riešenia

situácie, keď už niekto HoDeKoPro témam na internete podľahol, či preventívne opatrenia pre žiakov, ktorí ešte môžu HoDeKoPro témam na internete odolať. Výskumné štúdie uvádzajú, že rozdiel medzi hoaxami, konšpiráciami a propagandou spočíva v ich samotnej podstate, ako aj v cieľoch, ktoré naplňajú. Uvádžeme terminológiu používaných pojmov, ktoré opisujú veľmi podobné konštrukty, avšak s malými odlišnosťami.

Hoaxy sú podľa Davida L. Millera *falošné správy alebo informácie, ktoré sa zámerne šíria s cieľom klamať, zmiast' alebo manipulovať verejnosť*. Tieto klamstvá a lži môžu byť vytvorené s cieľom pobaviť (ako aprílový žart), ale často majú za cieľ šíriť dezinformácie a získavať pozornosť, často bez závažných dôsledkov. Ide o nepravdivé tvrdenia, ktoré nemajú základ vo faktoch, a ľudia ich zvyknú šíriť bez toho, aby overili ich pravdivosť a dôveryhodnosť. V literatúre sa zdôrazňuje, že pojem „hoax“ nemusí byť použitý vo formálnej definícii alebo uvedený v slovníkoch, pretože sa skôr jedná o neformálny výraz, ktorý sa vyskytuje v bežnom jazyku a ktorý je často používaný v komunikačnej praxi na popis klamlivých činov a podvodov.

Dezinformácie podľa Sander van der Lindena sú *úmyselne vytvorené a skreslené informácie*, ktoré sa navonok môžu zdať verejnosti ako spoľahlivé, no majú za cieľ zavádzať a zámerne pomýliť čitateľov. Oproti bežnej informácii, ktorá slúži na obohatenie vedomostí, *dezinformácie sa šíria za účelom vytvárania mylného obrazu*. Je často využívaná v súvislosti s informačnou vojnou (Just War), s „čiernou propagandou“, s politickou a inými spoločenskými sférami, kde sa stávajú takéto informácie nástrojom pre politikov alebo štátne a ideologické propagandistické združenia.

Konšpirácie sú podľa Karen Douglas *presvedčenia alebo názory, ktoré sa zameriavajú na tvrdenie, že určitá skupina ľudí alebo organizácií sa tajne spoľčuje za účelom manipulácie alebo kontroly*. Konšpiráciám často chýbajú dôkazy, sú založené na neoverených informáciách a interpretáciách. Napríklad lu-

dia, ktorí veria v konšpiračné teórie, môžu ignorovať oficiálne vysvetlenia a zdôvodnenia v prospech svojich vlastných presvedčení.

Propagandu Steve Reicher nazýva *„systematickým a zámerne zavádzajúcim šírením informácií, ktoré majú ovplyvniť verejné názory, presvedčenia a správanie s cieľom dosiahnuť politické, ideologické alebo komerčné ciele“*. Propaganda môže využívať emocionálnu manipuláciu, skresľovanie reality, vynechávanie dôležitých informácií a ďalšie taktiky na získanie priaznivej/pozitívnej reakcie od cieľovej skupiny.

Spúšťače vzniku a šíreniu HoDeKoPro

Podľa Uscinského vieme identifikovať a pomenovať niekoľko hlavných spúšťačov a faktorov, ktoré prispievajú k vzniku a šíreniu HoDeKoPro. Jedným zo spúšťačov môže byť napr. *„...finančný zisk alebo politický profit z takýchto lživých správ*. Tí, ktorí šíria dezinformácie, môžu využiť reklamy, kliky alebo podporu pre ich obsah, čo ich motivuje k vytváraniu kontroverzných alebo zavádzajúcich informácií“.

Hoaxy a dezinformácie sa podľa Uscinského často „používajú aj na podporu istých ideológií, alebo politických postojov. V čase polarizovaného politického obdobia môže lživý a klamlivý obsah pritiahnúť a posilniť určité skupiny ľudí a podkopávať tak dôveru v iné politické prúdy, alebo inštitúcie“.

Mnohí ľudia môžu veriť a šíriť dezinformácie aj preto, že nemajú dostatočnú schopnosť kriticky zhodnotiť informácie, ktoré konzumujú. Inými slovami povedané, *nedostatok mediálnej gramotnosti* môže viesť k tomu, že ľudia sa stanú ľahkými obeťami HoDeKoPro webov. Internet a sociálne siete umožňujú okamžité šírenie informácií po celom svete. *Okamžité a nekontrolovateľné šírenie* môže byť samozrejme pozitívne, ale aj negatívne pre ľudstvo. HoDeKoPro témy môžu zasiahnuť širokú verejnosť rýchlo a efektívne, čo zvyšuje škodlivosť dopadov šírenia HoDe-

KoPro. Z výskumov vyplýva, že niektorí ľudia môžu byť náchylnejší veriť v HoDeKoPro, pretože sa cítia neistí (či už kvôli nejakým osobným, alebo kvôli celospoločenským krízam, ktoré ich obklopujú), alebo nedôverujú existujúcim inštitúciám a autoritám v danej spoločnosti celkovo. Hoaxy však môžu oslovovať napríklad aj takých ľudí, ktorí hľadajú jednoduché odpovede na zložité otázky, alebo len potrebujú potvrdiť svoje už existujúce presvedčenie. Oblasť výskumu k téme HoDeKoPro sa v poslednom desaťročí vyskytuje v omnoho väčšej miere, než kedykoľvek predtým. Autori sa zväčša snažia porozumieť HoDeKoPro témam a jeho šíreniu, alebo sa snažia dať čitateľom/kám návod na to, ako rozpoznávať hoaxy, či dokonca priamo opisujú spôsoby, ako proti HoDeKoPro témam bojovať. Je dôležité pripomenúť, že dezinformácie a hoaxy nie sú novým fenoménom, ale v digitálnej dobe sú omnoho ľahšie šíriteľné a dokážu zlákať omnoho väčšie množstvo ľudí.

Sociálne siete a online platformy zohrávajú dôležitú úlohu pri šírení dezinformácií. Algoritmy týchto platforiem môžu preferovať kontroverzný obsah alebo HoDeKoPro témy ako také, pretože prilákajú viac pozornosti a väčšie pridávanie sa užívateľov napr. do dezinformačných skupín. Tým sa častokrát

vytvára začarovaný kruh, tzv. filter bubbles, kde sú hoaxy ešte viac šírené a dostávajú sa k omnoho väčšej mase ľudí.

Informačné bubliny

Filter bubbles sú fenoménom, ktorý sa vyskytuje v súvislosti s internetovými médiami a sociálnymi sieťami. Ide o situáciu, v ktorej online algoritmy a personalizované filtre selektívne zobrazujú obsah užívateľom na základe ich predchádzajúcich vyhľadávaní, prehliadania a interakcií. Týmto spôsobom sú užívateľom prezentované informácie, ktoré sú v súlade s ich existujúcimi názormi, preferenciami a presvedčeniami, a zároveň sú eliminované alebo minimalizované informácie, ktoré by mohli viesť k diverzifikácii názorov alebo vyvolávaniu kontrastných perspektív – (Yochai Benkler, Robert Faris, Hal Roberts, 2018).

Čo je však riešením a ako asi odolávať HoDeKoPro?

Riešením podľa Stephana Lewandowskeho je zvýšiť povedomie o mediálnej gramotnosti, rozvíjať v ľuďoch kritické myslenie a zvýšiť

informovanosť verejnosti, ako aj zlepšiť spôsob, akým sociálne siete a online platformy šíria obsah. Taktiež je dôležité, aby aj samotní užívatelia prispeli k boju proti dezinformáciám a to napríklad tým, že sa pokúsia overiť si informácie ešte predtým, než ich budú šíriť ďalej. *Dôležité je naučiť žiakov na školách, či v špeciálnych výchovných zariadeniach, ale aj mladých ľudí všeobecne – AKO rozpoznať hoaxy a dezinformácie.* Vhodné je poskytnúť radu, aby si overili informácie, ktoré dostanú, aby skontrolovali viacero zdrojov a porovnali ich. Účinné je tiež zdôrazniť kritické myslenie a schopnosť položiť otázky k informáciám, ako napríklad: Kto to hovorí? Aký je zdroj informácie? Je to dôveryhodný zdroj? Ak majú žiaci pochybnosti o konkrétnej informácii, môžu sa poradiť s dospelými, učiteľmi alebo rodičmi, ktorí im poskytnú pomoc pri rozpoznaní pravdivej informácie od hoaxov a dezinformácií.

Existuje veľké množstvo preventívnych a intervenčných programov či workshopov, ktoré sa zameriavajú na odporúčania pre mladých ľudí, aby boli informovaní, informujú, aké nástrahy sa vyskytujú v online priestore a ako sa voči nim brániť. V konečnej fáze projektu poskytneme aj prehľad takýchto programov v slovenskom kontexte. Za zaujímavé považujeme, že zdroj opisuje aj efektivitu alebo životnosť takýchto preventívnych a intervenčných programov.

Špecifická ŠVZ

Špeciálne výchovné zariadenia na Slovensku, ako aj v iných krajinách, majú zvyčajne svoje vlastné výzvy a špecifiká, v súvislosti s výchovou mladých ľudí. Pri téme HoDeKoPro sa môžu špeciálne výchovné zariadenia stretávať s konkrétnymi problémami:

Nedostatok prístupu k informáciám: Mnoho mladých ľudí, ktorí sú umiestnení v špeciálnych výchovných zariadeniach, môže mať obmedzený prístup k viacerým zdrojom informácií. To môže viesť k ich zraniteľnosti voči dezinformáciám a propagande, keďže nemajú možnosť overiť si informácie z viacerých zdrojov.

Zraniteľnosť mladých ľudí: Mladí ľudia umiestnení v špeciálnych výchovných zariadeniach môžu byť zraniteľnejší voči dezinformáciám a manipulácii, najmä ak majú obmedzené kritické myslenie alebo nedostatok skúseností s vyhodnocovaním informácií.

Ostrakizácia a izolácia: Mladí ľudia v špeciálnych výchovných zariadeniach môžu byť náchylnejší k prijatiu extrémistických názorov alebo konšpiračných teórií ako spôsobu hľadania identity. Táto ostrakizácia a izolácia môže viesť k väčšej náchylnosti k manipulácii.

Nedostatok vzdelávania o médiách a kritickým myslení: Špeciálne výchovné zariadenia môžu mať obmedzené zdroje na vzdelávanie mladých ľudí o médiách, kritickom myslení a schopnosti rozpoznať dezinformácie. Toto vzdelávanie je kľúčové pre obranu pred manipuláciou.

Nedostatok podpory po opustení zariadenia: Po opustení špeciálneho výchovného zariadenia sa môžu mladí ľudia cítiť ešte viac izolovaní a môžu sa stať ľahším terčom pre dezinformácie a manipuláciu, ak im chýba podpora a orientácia v reálnom svete.

Špeciálne výchovné zariadenia môžu poskytovať nielen vzdelávanie o médiách a kritickom myslení, ale aj podporu a prostredie, kde sa mladí ľudia môžu slobodne vyjadrovať a diskutovať o rôznych témach. Považujeme za dôležité spolupracovať s odborníkmi na vzdelávanie a z oblasti psychológie, aby sa zlepšila odolnosť mladých ľudí voči dezinformáciám a manipuláciám v digitálnom priestore.

Zhrnutie

Hoaxy predstavujú nepravdivé informácie, ktoré sa šíria za účelom klamania alebo zá-

bavy. Konšpirácie sú presvedčenia o tajných plánoch, alebo manipulácii určitých skupín. Propaganda je systematické zavádzanie s cieľom ovplyvniť verejné názory a správanie v prospech istej agendy. Všetky tieto javy majú potenciál stať sa patologickými, pretože môžu prispieť k dezinformovaniu osôb a narušať verejnú diskusiu, ako aj k narušaniu dôvery v informačné zdroje.

Vnímanie dezinformačných správ v online priestore však môže byť rôznorodé a závisí od jednotlivca. Niektorí mladí ľudia môžu byť kritickí, zodpovední a aktívne sa snažiť overovať informácie, zatiaľ čo iní sa môžu nechávať ovplyvňovať dezinformáciami bez kritického uvažovania. Mediálna gramotnosť a celkovo vzdelanie sú dôležitými faktormi pri boji proti šíreniu dezinformácií v online priestore a pri podpore zodpovedného používania internetu.

V online priestore je teda nesmierne dôležité byť *kritickým* voči informáciám a *overovať si zdroje*, aby sme minimalizovali účinky dezinformácií a nechali sa ovplyvňovať len dôveryhodnými a overenými informáciami.

Viac informácií o projekte nájdete na <https://vudpap.sk/podporne-cinnosti-vudpap/projekty-vudpap/projekty-erasmus/hodekoprom/> a literatúru u autorky na mailovej adrese karin.belovicova@vudpap.sk.

Diagnostické centrum Lietavská Lúčka

Mgr. Eva MANÍKOVÁ, riaditeľka

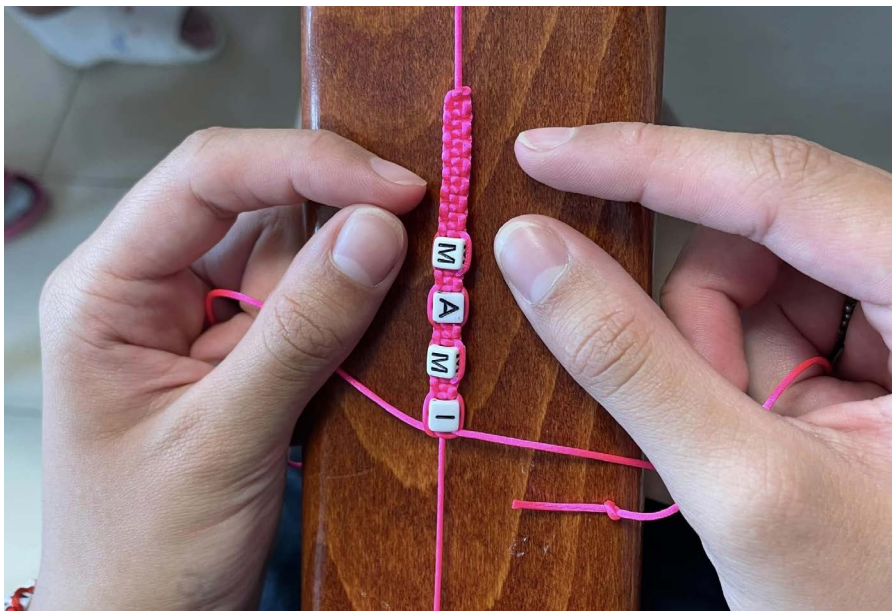
Diagnostické centrum Lietavská Lúčka je špeciálne výchovné zariadenie pre dievčatá s poruchami správania vo veku 14 – 18 rokov, s celoslovenskou pôsobnosťou.

Diagnostické centrum sa v zmysle školského zákona a vyhlášky č. 323/2008 o špeciálnych výchovných zariadeniach zameriava na diagnostickú, psychologickú, psychoterape-

utickú a výchovno-vzdelávaciu starostlivosť o deti. Cieľom je zistenie aktuálneho stavu vzdelanosti a reedukácie, vedomostí, zručností, schopností a návykov a určenie vhodných postupov vedúcich k ich náprave.

Diagnostické centrum zabezpečuje diagnostiku deťom s narušeným alebo ohrozeným psychosociálnym vývinom, s cieľom ur-

čenia ďalšej vhodnej výchovno-vzdelávacej, resocializačnej alebo reedukačnej starostlivosti, poskytuje poradenské služby, vypracúva diagnostické správy o dieťati, vypracúva odporúčanie o umiestnení dieťaťa po ukončení pobytu.

Neoddeliteľnou úlohou diagnostického centra je redukcia patologických prejavov, posilňovanie spoločensky akceptovateľných foriem správania, reštrukturalizácia hodnotového systému dieťaťa, sprostredkovanie pozitívnych sociálnych zážitkov, vytváranie sociálnych vzťahov, nácvik sebahodnotenia s dôrazom na uvedenie si zodpovednosti za vlastné správanie.

Odborná práca v Diagnostickom centre Lietavská Lúčka je v súlade s obsahovými a výkonovými štandardami založená na komunitnom systéme v súčinnosti so správnou žiačok.

Ponuka aktivít a činností so žiačkami je veľmi pestrá a všestranná. V rámci programu pre naše žiačky sa zameriavame na rozvoj rozumových schopností, sebahodnotenie, sebareflexiu, sebaúctu, dostatok priestoru venujeme rozvíjaniu zručností a schopností

žiačok, športovým či tanečným aktivitám ako aj prevencii sociálno patologických javov. Formou skupinových aktivít, arteterapie, dramaterapie, muzikoterapie a iných zložiek oboznamujeme žiačky s nástrahami závislostí a hľadáme spolu cesty, ako sa im vyhnúť, prípadne ako ich zvládnuť.

Oblúbenými činnosťami našich žiačok sú turistika, spoznávanie prírody a stretnutia so psíkmi z miestneho útulku Tulkáčik. Popri pozitívnych emocionálnych zážitkoch sa naše žiačky pri psíkoch učia zodpovednosti, spoznávajú nový životný rozmer, dávajú aj prijímajú blízkosť a lásku.

Pravidelne navštevujeme rôzne športové, kultúrne, náučné podujatia v rámci obce Lietavská Lúčka, v rámci nášho okresného mesta Žilina, ale aj v rámci celého Slovenska. Pravidelne sa zúčastňujeme napr. na Športových hrách špeciálnych výchovných zariadení, organizujeme športové turnaje a rôzne súťaže.

Príťažlivými činnosťami, kde majú možnosť žiačky prejaviť svoju tvorivosť a trpezlivosť, sú rôzne kreatívne aktivity – práca s korálkami, práca s drôtom, deкупáž atď.

PRÍKLADY
DOBREJ PRAXE

Vďaka našej rozsiahlej knižnici rozvíjame u žiakov čitateľskú gramotnosť a lásku k literatúre.

Štvrťročne vydávame náš časopis OKNO a v súťaži školských časopisov Pro Slavica slovenskej sa pravidelne umiestňujeme na popredných miestach.

Od januára 2023 prechádza naše zariadenie rozsiahlymi zmenami. Priestory budovy postupne rekonštruujeme tak, aby zodpovedali platným normám, aby sa dievčatá cítili príjemne, aby prostredie, v ktorom u nás trávia čas, bolo pekné a útulné.

Dôležitými zmenami prechádza aj naša práca so žiakmi. Náš režim, hodnotiaci systém a pravidlá reflektujú princípy modernej špeciálnej pedagogiky, dôraz kladieme na pozitívnu motiváciu žiakov, pozitívne hodnotenie, na sebareflexiu a pocit zodpovednosti za seba a svoje správanie. Vo vzťahoch našich žiakov podporujeme vzájomnú empatiu a rešpekt.

Významnou zložkou našej práce je práca s rodinami a kmeňovými školami žiakov. V prípade záujmu zo strany rodičov, zákonných zástupcov žiaci poskytujeme možnosť rodinnej terapie, s kmeňovými školami intenzívne spolupracujeme.

Práca v našom zariadení je špecifická. Stretávame sa s ťažkými životnými osudmi našich žiakov, zasahujeme do nich, zanechávame v nich dôležitú stopu. Často nevidíme výsledok našej práce hneď, ten sa ukáže až po čase, keď žiacka dospeje, dozreje, dokáže prehodnotiť svoju mladosť a zúročiť to, čo od nás dostala. Popri vedomostiach, zručnostiach, pracovných návykoch aj prijatie, pochopenie, podporu.

Oceňujeme a vážime si každú spätnú väzbu, ktorú od našich žiakov po odchode z diagnostického centra dostaneme a tešíme sa, keď sa im v živote darí.

PRÍKLADY
DOBREJ PRAXE

Diagnostické centrum Ružomberok

Mgr. Mária PEŤOVÁ, riaditeľka

Diagnostické centrum Ružomberok (DgC) je koedukované zariadenie pre deti do 15 rokov. Sú v ňom umiestnení žiaci 5. – 9. ročníka základných a špeciálnych základných škôl.

Zameriavame na rôzne odborné a terapeutické činnosti. Zabezpečujeme komplexnú odbornú diagnostiku detí, zároveň im poskytujeme individuálne poradenstvo a psychologické vedenie. Realizujeme skupinové preventívne aktivity a skupinové stretnutia zamerané na riešenie aktuálnych ťažkostí, konfliktov vznikajúcich v diagnostických skupinách, korekciu nežiaducich prejavov správania, zvládania záťažových i bežných sociálnych situácií.

V rámci preventívnych aktivít v zmysle multidisciplinárneho prístupu spolupracujeme s ďalšími subjektami. Pri realizácii preventívnych aktivít sa nám osvedčila spolupráca s Nízkoprahovým centrom Prerod v Ružomberku, s Kanceláriou pre obeť trestných činov v Žiline, s Červeným krížom, s Políciou SR a podobne.

Tím odborných a pedagogických zamestnancov aktívne participuje na podujatiach organizovaných Sekciou pre mládež Žilinského samosprávneho kraja, napr. Inkluzívne rána či Festival Medzi nami na podporu inklúzie. Zúčastnili sa tiež školenia "Takto to robíme my" zameraného na zvyšovanie kva-

lity práce so znevýhodnenou mládežou prostredníctvom rozvoja kompetencií a zručností pracovníkov s mládežou. V decembri 2023 sme od predsedníčky Žilinského samosprávneho kraja Ing. Eriky Jurínovej prevzali podakovanie za aktívnu účasť v Roku inklúzie v Žilinskom kraji 2023/2024. V rámci ocenenia Osobnosť Ružomberka naše zariadenie získalo titul Osobnosť Ružomberka 2022 v kategórii Organizácie.

V našom zariadení rozvíjame u detí environmentálne cítenie a záujem o životné prostredie. Už niekoľko rokov majú deti možnosť starať sa o včely.

V posledných rokoch sme rozšírili našu činnosť aj o arteterapiu, ktorú realizujeme s spolupráci s Ateliérom vo Vile a externou arteterapeutkou Ing. Reginou Loviškovou. V tomto roku sme sa zapojili aj do projektu neziskovej organizácie EDUMA pod názvom Podpora diverzity a tolerancie alebo Za každým obrazom sa skrýva príbeh. Deti výtvarne spracovávali svoje životné príbehy, zážitky a emócie a výsledkom ich tvorby budú tzv. emočné karty. Tieto by mali byť k dispozícii odbornej verejnosti pre prácu s deťmi.

V rámci arteterapie spolupracujeme s Domom sociálnych služieb Via Vitae v Ružomberku, kde chodia naše deti maľovať spolu so seniormi. Vďaka Mondi SCP a.s. bol vydaný kalendár Umenie lieči pre rok 2024, ktorého súčasťou boli aj výtvarné práce detí z Diagnostického centra. Akademický maliar Miroslav Bezák dotvoril niektoré obrazy našich detí. Tie sa následne vydražili v aukcii, ktorá bola súčasťou odbornej kon-

ferencie Kruhy na hladine – Práca s deťmi s rizikovým správaním a hľadanie pomoci, ktorá bola organizovaná pri príležitosti 50. výročia vzniku Diagnostického centra v Ružomberku.

Veľký dôraz kladieme na šport a pohybové aktivity. Naším cieľom je deťom ukázať možnosti aktívneho trávenia voľného času. Výsledkom sú popredné umiestnenia detí v športových súťažiach, vďaka čomu získava-

jú motiváciu k rozvíjaniu svojho pohybového talentu v budúcnosti.

Sústreďujeme sa však aj na iné danosti, ktorými deti disponujú. Rozvíjame u nich lásku k hudbe a spevu. V spolupráci s nahrávacím štúdiom Liptov Lab v Ružomberku sa nám podarilo natočiť tri videoklipy, ktoré naspievali deti a tiež v nich účinkovali. Rozvíjame u detí čitateľskú gramotnosť, preto často spolupracujeme s Mestskou knižnicou v Ružomberku, kde sa deti zúčastňujú rôznych prednášok

a zároveň si požičiavajú knihy. Učíme deti aj praktickým zručnostiam a domácim prácam, udržiavame ľudové tradície, napr. pečieme vianočné oblátky, zdobíme medovníky, vedieme deti k poznaniu a úcte k minulosti.

Pobyt v našom zariadení sa snažíme deťom spríjemniť a zabezpečiť im všetko potrebné vybavenie. Vďaka Nadácii Volkswagen sme získali pre deti školské potreby. Gymnázium na Metodovej ulici v Bratislave spravilo zbierku ošatenia a hier pre naše deti. Nemalou mierou prispievajú aj iné organizácie. Intenzívne nás podporuje aj Mesto Ružomberok a Regionálny úrad školskej správy v Žiline. Sme vďační za každú pomoc a podporu pre deti v našom zariadení.

Naše zariadenie je otvorené pre spoluprácu s pracovníkmi z viacerých oblastí, navštevujú nás školské podporné tímy z rôznych regiónov, študenti z vysokých škôl a zamestnanci z iných špeciálno-výchovných a poradenských zariadení. Diagnostické centrum v Ružomberku je školiacim strediskom pre Fakultu psychológie Paneurópskej vysokej školy v Bratislave. V tejto oblasti máme otvorené možnosti spolupráce aj s ďalšími univerzitami na Slovensku.

V blízkej budúcnosti plánujeme usporiadať 2. ročník odbornej konferencie Kruhy na hladine a viac rozvinúť prácu s rodinami detí umiestnených v našom zariadení.

PRÍKLADY
DOBREJ PRAXE

Obsahové a výkonové štandardy výchovného poradenstva a proces ich tvorby

Mgr. Judita MALÍK,
Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

V rámci národného projektu Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie k inklúzii a úspešnosti na trhu práce, ktorý sa realizoval v rokoch 2019 – 2023 sme sa vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie venovali téme štandardov.

Cieľom štandardov odborných činností je zaručiť poskytovanie rovnakej odbornej starostlivosti na celom Slovensku. Štandardy predstavujú rámec vykonávania odborných činností v súlade s piatimi stupňami podporných úrovní v systéme poradenstva a prevencie, v ktorých sa uskutočňuje odborná činnosť v zmysle § 130 ods. 1 školského zákona.

Tvorba štandardov bola založená na princípoch participatívности, transparentnosti a multidisciplinarity. Na otvorené výzvy na spoluprácu reagovali odborníci v zastúpení psychológov, školských psychológov, špeciálnych pedagógov, školských špeciálnych pedagógov, sociálnych a liečebných pedagógov, logopédov, ale aj vychovávateľov a sociálnych pracovníkov. Postupne sa z abstraktnej myšlienky vytvoril na mieru štandardy, ktoré budú predstavovať jednotné pravidlá pre odborníkov v praxi, stávali čoraz konkrétnejšie procesné kroky.

Na začiatku sme zadefinovali odborné, odbornomo-metodické činnosti a odborné činnosti jednotlivých odborníkov na školách. Abstrahovali sme jednotlivé procesné kroky, zadefinovali kompetenčný rámec a výstup,

viazaný na odbornú činnosť. Takto vznikli procesné štandardy, ktoré prešli verejným pripomienkovaním odborníkmi v praxi aj v akademickej sfére. Na základne vyše 2500 podnetov aj z radov špeciálnych výchovných opatrení, mohli procesné štandardy slúžiť ako základ pre výkonové štandardy.

Súčastou štandardov je rámec výkonu a obsahu odborných činností v poskytovaní odbornej starostlivosti, výchovy a vzdelávania diagnostickým centrom, reedukačným centrom a liečebno-výchovným sanatóriom, a to najmä odborných činností v zmysle § 121, § 122 a § 123 školského zákona.

Výkon odborných činností poskytovaných v špeciálnych výchovných zariadeniach je dostupný na internetovej adrese sídla Ministerstva školstva, vedy, výskumu a mládeže

<https://www.minedu.sk/data/att/fe8/27205.735404.pdf>

Následne sme pristúpili k tvorbe obsahových štandardov, ktoré sme rozdelili na obsahové štandardy pre diagnostickú činnosť a štandardy odborných činností podľa oblasti poskytovania odborných činností a odbornej starostlivosti. Do tvorby obsahových štandardov boli zapojení odborníci v krokoch, ktoré na seba nadväzovali. Pracovnú verziu štandardov vytváral autor, prípadne autor-ský kolektív. Ten odovzdal pracovnú verziu

hodnotiteľom. Po zapracovaní pripomienok a podnetov vznikali spoločným úsilím prvé verzie obsahových štandardov. Každý štandard prešiel recenzným posúdením. Takto boli štandardy pripravené na to najdôležitejšie – overenie v praxi.

V mesiacoch marec až jún 2022 sme s našimi overovateľmi začali overovať obsahové štandardy v praxi. Týmto ďakujeme našim overovateľom aj v zastúpení liečebno-výchovných sanatórií, reedukačných a diagnostických centier, že nám pomohli zabezpečiť overenie obsahových štandardov v oblasti odborných činností v špeciálnych výchovných zariadeniach.

Podnety a návrhy odborníkov získané počas overovania štandardov v praxi prispeli k dnešnej podobe obsahových štandardov. Štandardy odborných činností schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky dňa 24. 08. 2023 pod číslom 2023/13787:1 – C1661 s účinnosťou od 1. septembra 2023. Obsahový štandard **Odborná starostlivosť poskytovaná deťom/žiakom v špeciálnych výchovných zariadeniach** je tiež dostupný na internetovej adrese Ministerstva školstva, vedy výskumu

a mládeže <https://www.minedu.sk/data/attachment/236/27186.4bb432.pdf>.

Proces tvorby výkonových a obsahových štandardov so sebou niesol silné poslanstvo zabezpečiť kvalitu poskytovaných odborných činností a garantovať dobre vykonávané odborné činnosti. To však so sebou nieslo aj veľkú zodpovednosť. V procese tvorby sme si uvedomovali potrebu pravidelnej aktualizácie štandardov. Systém poradenstva vnímame ako živý, vyvíjajúci sa, ako na základe zmien v legislatíve, tak aj v potrebách odborných zamestnancov, detí a ich rodín.

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v rámci svojej činnosti aktuálne pripravuje aktualizáciu obsahových a výkonových štandardov výchovného poradenstva tak, aby neustále zodpovedali súčasným spoločenským a legislatívnym podmienkam a najmä praktickým potrebám zamestnancov systému poradenstva a prevencie a špeciálnych výchovných zariadení. Našou snahou je dosiahnuť, aby boli štandardy čo najefektívnejším nástrojom metodickej podpory všetkých zamestnancov systému PaP a ŠVZ.

Čo prináša NP VÚDPaP „Systémová podpora duševného zdravia a prevencie detí, žiakov a študentov cez systém poradenstva a prevencie“ pre špeciálne výchovné zariadenia

Systém výchovy a vzdelávania má pripravovať všetky deti/žiakov tak, aby sa vedeli začleniť do spoločnosti a má rozvíjať ich kľúčové kompetencie v dospelosti ako sa úspešne uplatniť na trhu práce. Cieľom by malo byť, aby absolventi akéhokoľvek stupňa vzdelávania boli samostatní, sebastační a viedli zmysluplný život. Bez úzkej spolupráce všetkých zainteresovaných odborníkov a odborníčok však nie je možné inklúziu detí zabezpečiť. Dôraz na multidisciplinárny prístup vychádza práve z potreby plnohodnotného zapojenia všetkých aktérov vzdelávania, výchovy a poradenstva tak, aby bola zabezpečená rovnocennosť každého z nich podľa jeho špecifických potrieb.

Výskumný ústav detskej psychológie a pátopsychológie sa prostredníctvom nového národného projektu *Systémová podpora duševného zdravia a prevencie detí, žiakov a študentov cez systém poradenstva a prevencie* (skrátene NP Duševné zdravie) zameriava na posilnenie podpory a sprevádzanie odborných a pedagogických zamestnancov nielen na školách a v zariadeniach poradenstva a prevencie, ale aj na PZ a OZ reedukačných centier, diagnostických centier a liečebno-výchovných sanatórií. Špecifické zručnosti multidisciplinárnej spolupráce v oblastiach ochrany duševného zdravia, krízového manažmentu a prevencie si budú môcť PZ a OZ osvojiť a prehĺbiť absolvovaním niektorého z ponúkaných inováčných vzdelávaní.

Prvý vzdelávací program *Spolupráca v multidisciplinárnych tímoch formou SPV* je zameraný nielen na rozvoj zručností v oblasti multidisciplinárnej spolupráce (MDS) a vo vytváraní inkluzívneho prostredia škôl, ale môže prispieť aj k zmene postoja učiteľov/liek, vychovávateľov/iek a k zmene v prístupe škôl a školských zariadení k rozmanitosti.

V programe sa počíta s tým, že účastníci/čky vzdelávania môžu mať dobre rozvinuté odborné zručnosti, čo ale nemusí znamenať, že majú osvojené aj zručnosti potrebné na efektívnu spoluprácu. Preto je kladený dôraz na formovanie a rozvíjanie zručností v komunikácii a kooperácii, nevyhnutných pre rozvíjanie medziludských vzťahov v osobnom a pracovnom živote. S tým súvisí podpora tolerancie názorov, postojov a hodnôt druhých. Dôležitou oblasťou je aj práca s psychologickým bezpečím, význam ktorého sa prejaví na pracovisku, v školskej triede, výchovnej skupine ako aj v ďalších prostrediach, kde prebieha výchova, vzdelávanie a je potrebná spolupráca. Primerané psychologické bezpečie vytvára priestor k dôvere, otvorenej komunikácii, slobodnému vyjadrovaniu názorov, čo prispieva k efektívnej pomoci dieťaťu/žiakovi.

Zvolili sme formu sociálno-psychologického výcviku (SPV), pretože efektívne vytvára prostredníctvom vlastnej skúsenosti jedinečné miesto pre prenos získaných poznatkov

do praxe. Formou inovatívnych zážitkových skupinových aktivít budú mať účastníci a účastníčky príležitosť rozvinúť si profesijné kompetencie v niekoľkých oblastiach a uplatniť ich v rôznych prostrediach, ako sú školské triedy, výchovné skupiny v ŠVZ a zariadenia poradenstva a prevencie.

V oblasti **multidisciplinárnej spolupráce** sa budú účastníci venovať vnímaniu vlastnej roly a kompetencií svojej profesie a vnímaniu členov a členiek multidisciplinárneho tímu, rozpoznávaniu príležitostí a prekážok v spolupráci, akceptácii rôznorodosti. Oblasť **komunikácie** zahŕňa témy komunikácie neverbálnej, nenásilnej, orientovanej na riešenie, nehodnotiaceho jazyka, poskytovania konštruktívnej spätnej väzby, požiadania o pomoc a ďalšie. V časti **zvládanie náročných situácií** sa frekventanti výcviku oboznámia s fázami konfliktu, možnosťami jeho riešenia, uvedomovaním si vlastných emócií v konflikte, vplyvom emócií na prácu s deťmi, žiakmi a kolegami. V oblasti **starostlivosť o duševné zdravie** sa účastníci SPV spolu s lektormi okrem iného budú venovať témam prevencie vyhorenia, tvorbe bezpečného prostredia, podpore duševnej pohody u seba a vo svojom okolí.

Sociálno-psychologický výcvik je určený odborným a pedagogickým zamestnancom škôl, školských zariadení a centier pre deti a rodiny. S prihliadnutím na povahu a obsah vzdelávania poskytovateľ vzdelávania preferuje prihlásenie vopred vytvorených 3-4 členných tímov. Tím môžu tvoriť pedagogickí a odborní zamestnanci z vyššie spomínaných inštitúcií, vítané sú rôzne kombinácie. Napríklad **v prípade špeciálneho**

výchovného zariadenia môže tím tvoriť: vychovávateľ – učiteľ školy – psychológ – sociálny pracovník, alebo kombinácia OZ/PZ zo ŠVZ – OZ/PZ z CDR – OZ zo spolupracujúceho poradenského zariadenia. V účastníkmi vytvorených tímoch je predpoklad následnej efektívnejšej spolupráce v teréne, zariadení, regióne. Prihlásiť sa môže aj jednotlivec.

V druhej vzdelávacej aktivite *Práca so skupinou a prevencia* sa zameriame na rozvoj a posilnenie skupinových zručností potrebných pri realizácii preventívnych aktivít rovnako v školách a v špeciálnych výchovných zariadeniach.

Venovať sa budeme práci so skupinou, skupinovej dynamike, vybraným témam univerzálnej prevencie, ochrane duševného zdravia, podpore pedagogických zamestnancov. Dôležitou témou bude vytváranie bezpečného prostredia pre žiakov, v ktorom môžu otvorene komunikovať svoje potreby, vyjadrovať emócie, budovať kvalitné medziludské vzťahy a v ktorom môžu naplno realizovať svoj potenciál.

Vzdelávanie je určené odborným zamestnancom reedukačných domovov, diagnostických centier, liečebno-výchovných sanatórií, odborným zamestnancom zariadení poradenstva a prevencie, ktorí získané poznatky budú následne sprostredkovať triednym učiteľom škôl, prípadne členom školských podporných tímov, na metodických stretnutiach či workshopoch v školách vo svojej pôsobnosti.

Cieľom je, aby triedni učitelia, ako kľúčové osoby prvého kontaktu žiakov, vedeli nad-

viazať so svojimi zverencami kvalitný vzťah a v kolektívoch vytvárali pozitívnu klímu, tiež prostredie bezpečia, dôvery a spolupráce a tým naplňali úlohy podpornej úrovne 1. stupňa. Rovnako dôležitým cieľom je, aby triedni učitelia dokázali identifikovať vznikajúce problémy a konflikty u žiakov a riešiť ich priamo v prostredí.

Tretie, rovnako inováčné vzdelávanie

Krízový manažment v školskom prostredí, v oblasti prevencie, podpory a ochrany duševného zdravia detí, žiakov a študentov a v postupe v krízových situáciách je určené pre riaditeľov/vedúcich zamestnancov škôl a zamestnancov centier pre deti a rodiny. V súvislosti s tým, že školy sú organizačnou jednotkou pri každom špeciálnom výchovnom zariadení, toto vzdelávanie sa týka aj riaditeľov/vedúcich zamestnancov škôl pri ŠVZ. Program bude realizovaný prostredníctvom odborných zamestnancov vyškolených v krízovej intervencii.

Cieľom je podporiť schopnosť reagovať na nepredvídateľné situácie tak, aby boli re-

flektované potreby a možnosti konkrétneho prostredia pri riešení ohrozujúcich situácií, pomoc s implementáciou novozavedeného podporného opatrenia Krízová intervencia (podľa § 145a ods. 2 písm. u Školského zákona 245/2008 Z. z. v znení neskorších predpisov) a pripravenosť na jeho realizáciu aj v kontexte zabezpečovania podpory duševného zdravia a psychickej odolnosti všetkých zúčastnených.

Absolventi vzdelávania si posilnia kompetencie v prevencii a v príprave na krízové situácie v súlade s aktuálnymi poznatkami. Snahou bude podporiť motiváciu využívať inováčné prvky v príprave a pri zvládaní krízových situácií. Snahou vzdelávania bude najmä rozvíjanie multidisciplinárnej spolupráce medzi školami pri špeciálnych výchovných zariadeniach, centrami poradenstva a prevencie a centrami pre deti a rodiny, s dopadom na kvalitu metodickéj činnosti a sieťovanie.

Realizáciu inováčného vzdelávania plánujeme spustiť v období 10/2024.

Informujeme o odborných materiáloch (odborné postupy, podcasty a webináre)

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie vydáva a na svojej internetovej stránke zverejňuje množstvo metodických a podporných materiálov, odborných webinárov a podcastov. V nasledujúcich odkazoch vyberáme niektoré z odborných materiálov, ktoré by mohli byť prínosné pre poskytovanie odbornej starostlivosti **v špeciálnych výchovných zariadeniach**.

Databázu všetkých odborných materiálov nájdete na webovom odkaze <https://vudpap.sk/hlavne-cinnosti/>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi sú podporné odborné dokumenty pre pedagogickú a odbornú prax. Dokumenty sú vo forme prehľadných inšpiratívnych návodov pri poskytovaní odbornej starostlivosti vo vybraných témach. Viaceré odborné postupy odborne rozširujú a dopĺňajú zostavené obsahové štandardy.

Odborný postup zameraný na tému Odborné činnosti v špeciálnych výchovných zariadeniach – skupinové aktivity s deťmi a rodičmi

Edukačno-nácvikové skupinové programy predstavujú špecifickú skupinovú formu práce, ktorá je zacielená na rozvoj istých konkrétnych zručností, akými sú napríklad aj komunikačné zručnosti. Edukačno-nácvikové skupinové programy majú štruktúrovaný program, zároveň pritom rešpektujú a využívajú skupinovú interakciu a skupinovú dynamiku.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/07/edukacno-nacvikovy-skupinovy-program-komunikacne-zrucnosti.pdf>

Odborný postup zameraný na tému Práca s rodinou v špeciálnych výchovných zariadeniach, ukážka dobrej praxe

Problémy v rodine sú najčastejšou primárnou príčinou umiestnenia dieťaťa v špeciálnych výchovných zariadeniach. Rodinné zázemie týchto detí je prevažne rozvrátené, vzťahy medzi rodičmi sú narušené, ich výchovný prístup k deťom je neprimeraný. Preto je práca s rodinou dôležitou súčasťou diagnostického, liečebno-výchovného, reedukačného a resocializačného procesu.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/07/praca-s-rodinou-v-specialnych-vychovnych-zariadeniach-ukazka-dobrej-praxe.pdf>

Odborný postup zameraný na Skupinové aktivity v špeciálnych výchovných zariadeniach – skupinová psychoterapia

Skupinová psychoterapia je postup, ktorý využíva skupinovú dynamiku, tj. vzťahy a interakcie medzi členmi a terapeutom a medzi členmi navzájom. Psychoterapeutické skupiny sú zážitkové stretnutia, ktorých cieľom je poskytnúť dieťaťu vhľad do „svojho problému“ pomocou foriem skupinovej psychoterapie. Súčasťou „skupiniek“ sú relaxačné cvičenia, sociálno-psychologické tréningové programy, diskusie a hry.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/07/skupinove-aktivity-v-specialnych-vychovnych-zariadeniach-skupinova-psychoterapia.pdf>

Odborný postup zameraný na tému Odborné činnosti v špeciálnych výchovných zariadeniach – dieťa a záškoláctvo – reedukačné centrum

Princípom reedukačnej činnosti v podmienkach reedukačného centra je uvedenie si a odstránenie príčin záškoláctva, podpora zodpovednosti dieťaťa, získanie pravidelných návykov v správaní a vzbudenie záujmu o vzdelávanie.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-a-zaskolactvo-%E2%80%93-reedukacne-centrum.pdf>

Odborný postup zameraný na tému Odborné činnosti v špeciálnych výchovných zariadeniach – dieťa experimentujúce s psychoaktívnymi látkami z pohľadu reedukačného centra

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/09/Dieta-experimentujuce-so-psychoaktivnymi-latkami-z-pohlada-reedukacneho-centra.pdf>

Odborný postup zameraný na tému Odborné činnosti v špeciálnych výchovných zariadeniach – dieťa z dysfunkčného rodinného prostredia v reedukačnom procese

Dokument opisuje prácu psychológa s deťmi z dysfunkčných rodín umiestnených v reedukačnom centre – diagnostický proces, získanie dieťaťa pre spoluprácu, vytvorenie kritického pohľadu dieťaťa na seba, svoje správanie a svoju rodinu a dosiahnutie osobnostného rozvoja dieťaťa.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-z-dysfunkcneho-rodinneho-prostredia-v-reedukacnom-procese-1.pdf>

Odborný postup na tému Odborné činnosti v špeciálnych výchovných zariadeniach – dieťa s depresiou, sebaopoškodzovaním a so samovraždovým správaním v podmienkach reedukačného centra

Odborná starostlivosť o deti umiestnené v reedukačnom centre musí vychádzať z pochopenia ich ťažkostí a zohľadňovať zložitú kombináciu problémov v správaní, v súvislosti s kontextom výchovného prostredia, z ktorého prichádzajú, rovnako však i kontext aktuálnej spoločenskej krízy a dynamiku prežívania detí/adolescentov a ich potrieb.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/05/dieta-s-depresiou-sebapokodzovanim-a-so-samovrazednym-spravanim-v-podm.pdf>

Odborný postup na tému Dieťa ako objekt groomingu (prevencia sexuálneho zneužívania v organizáciách)

Grooming je komplexný mnohovrstvový proces, ktorý možno definovať ako použitie rôznych manipulatívnych a kontrolujúcich techník: na zraniteľných subjektoch, v rôznych interpersonálnych a sociálnych prostrediach, za účelom navodenia dôvery alebo normalizovania sexu-

álne škodlivého správania, s celkovým cieľom facilitovať zneužívanie a/alebo zabrániť odhaleniu (McAlinden, 2012).

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/02/Dieta-ako-objekt-groomingu-prevencia-sexualneho-zneuzivania-v-organizaciach.pdf>

Odborný postup na tému Sexuálne zneužívané dieťa v edukačnom a poradenskom procese

Vedenie rozhovoru so suspektnou obeťou – Aby sa detským obeťiam sexuálneho zneužívania (ďalej len CSA, z angl. *child sexual abuse*) poskytla adekvátna pomoc a ochrana, je potrebné ich najskôr identifikovať. Nie je to však jednoduché, pretože viac než tretina skutočných obetí CSA nevykazuje žiadne vonkajšie symptómy trauma v období, kedy je zneužívanie ešte čerstvou skúsenosťou alebo aj po dlhšom časovom odstupe od udalostí zneužívania.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/02/Sexualne-zneuzivane-dieta-v-edukacnom-aj-poradenskom-procese-%E2%80%93-Ako-viest-rozhovor-so-suspektnou-obetou.pdf>

Odborný postup na tému Deti a mladí ľudia, ktorí sa identifikujú ako gejovia, lesby a bisexuáli, v edukačnom a poradenskom procese

Odborná podpora mladých ľudí, ktorí sa identifikujú ako gejovia, lesby či bisexuáli a bisexuálky, môže so sebou prinášať hodnotové otázky. Odborný postup na podklade výskumov a skúseností z praxe zachytáva odporúčania, ako s mladými ľuďmi s gejskou, lesbickou a bisexuálnou orientáciou pracovať.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Deti-a-mladi-ludia-ktori-sa-identifikuju-ako-gejovia-lesby-a-bisexuali-v-edukacnom-a-poradenskom-procese.pdf>

Odborný postup na tému Deti a mladí ľudia s transrodovou identitou a rodovo rozmanití v edukačnom aj poradenskom procese

Hlavným cieľom poradenského procesu je participácia na zabezpečení optimálnej kvality života mladého človeka, podpora v jeho/jej sebaaprijatí, rodovom sebaurčení, vytvorenie copingových stratégií na zvládanie nárokov okolia, poskytnutie kontaktov na transnápomocné a transparentné prostredie, podpora života v transopornej societe.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/09/Deti-a-mladi-ludia-s-transrodovou-identitou-a-rodovo-rozmaniti-v-edukacnom-aj-poradenskom-procese.pdf>

Odborný postup na tému Prejavy radikalizácie a extrémizmu v edukačnom aj poradenskom procese

Dokument slúži ako manuál na prácu s mladými ľuďmi, ohrozenými radikalizáciou a extrémizmom, ktorí sa nachádzajú v procese formálnej výchovy a vzdelávania. Je pomôckou pre odborných zamestnancov, ktorí sa môžu dostať do kontaktu s touto cieľovou skupinou.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Prejavy-radikalizacie-a-extremizmu-v-edukacnom-aj-poradenskom-procese.pdf>

Odborný postup na tému Dieťa po udalosti s traumatickým potenciálom

Dôsledky, ktoré trauma na jedincovi zanechá, sú veľmi individuálne. Čo jedno dieťa zvládne ľahko a nijako ho to neovplyvní, môže byť pre druhé dieťa silne traumatizujúce. Tento odborný postup je mierený na druhy traumatickej skúsenosti dieťaťa, ako prežitie prírodnej katastrofy, autonehody, nehody pri športe, či inej nehody, fyzického zranenia, hospitalizácie bez rodiča, prepadnutia, okradnutia a podobne.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/10/Dieta-po-udalosti-s-traumatickym-potencialom-v1.01.pdf>

Odborný postup na tému Smútkové poradenstvo a dieťa

Pri poskytovaní podpory dieťaťu v situácii, kedy stratilo blízku osobu, je podstatné si uvedomiť, že intervencia veľmi závisí od vývinového obdobia a veku dieťaťa, od spôsobu, ako dieťa vníma smrť, ako je schopné stratu spracovať a od dostupnosti a kvality emocionálnej podpory jeho najbližšej rodiny a okolia.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/10/Smutkove-poradenstvo-a-dieta.pdf>

Budovanie spolupráce s rodičom

Dokument sa zaoberá dôležitými aspektmi prežívania bezpečia a práce s mocou pri spolupráci odborníka s rodičom. Venuje sa aj multidisciplinárnej podpore rodín a úlohe rodiča ako jedného z členov multidisciplinárneho tímu.

V dokumente nájdete:

- koncepty známe z neuropsychológie ako základ pre porozumenie vzťahu s rodičom,
- praktické tipy, ako budovať bezpečie pri spolupráci s rodičom,
- návrhy, ako prinášať do svojej práce prvky participatívности,
- príklady multidisciplinárnej spolupráce, kde je rodič partnerom,
- užitočné prílohy s cvičeniami a postupmi na navodenie bezpečia a odporúčaniami pre vedenie rozhovorov.

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/03/BUDOVANIE-SPOLUPRACE-S-RODICOM.pdf>

Podcast Spolupráca s rodičmi – 1. časť

Podcast Odborne na slovičko sa venuje téme spolupráce s rodičmi. Hostkami sú arteterapeutka a poradkyňa Mgr. Lucia Šimončíčová a psychologička Mgr. Mária Jaššová. Obe hostky sú spoluautorkami dokumentu *Spolupráca s rodičmi*, ktorý v podcaste predstavia. Poskytnú aj odporúčania, ako si v spolupráci s rodičmi zaistiť bezpečný a dôverný vzťah, čo je to koregulácia a aj ako rozpoznať a pracovať so stavom nepohody u odborného zamestnanca počas stretnutia s rodičom.

<https://vudpap.sk/podcasty/spolupraca-s-rodicmi-1-cast/>

Podcast Spolupráca s rodičmi – 2. časť

Podcast pokračuje v téme Spolupráca s rodičmi. Hostkami sú špeciálna a sociálna pedagogička PhDr. Oľga Okálová, PhD., ktorá pracuje ako vysokoškolská pedagogička na Katolíckej univerzite v Ružomberku a liečebná pedagogička a arteterapeutka Mgr. Zuzana Krnáčová, MA, PhD., ktorá sa špecializuje na tvorbu inkluzívneho prostredia na školách a na podporu pedagogických a odborných zamestnancov na školách. Obe hostky sú zároveň spoluautorkami dokumentu *Budovanie spolupráce s rodičmi*. V podcaste sa zaoberajú dôležitosťou vnímania a porozumenia sociálnemu a kultúrnemu kontextu rodiny, s ktorou odborný zamestnanec pracuje. Venujú sa aj možným predsudkom, ktoré sa môžu u odborného zamestnanca vytvárať a potrebe sebareflexie v súvislosti s využívaním pozičnej moci v poradenskom vzťahu s rodičom.

<https://vudpap.sk/podcasty/spolupraca-s-rodicmi-2-cast/>

Podcast Ako prežívajú deti Vianoce v špeciálno-výchovných zariadeniach

V podcaste sa venuje liečebný pedagóg Albín Škoviera tomu, ako prežívajú deti Vianoce v špeciálno-výchovných zariadeniach.

<https://vudpap.sk/podcasty/ako-prezivaju-deti-vianoce-v-specialno-vychovnych-zariadeniach/>

Podcast Emocionálne bezpečie – prečo je také dôležité?

Čo sa v nás deje, ak sa necítíme bezpečne? A čo všetko môžu rodičia, ale aj učitelia robiť pre to, aby sa deti cítili bezpečne nielen doma, ale aj v škole? Hovoríme v podcaste Nahlas o deťoch s liečebnou pedagogičkou Mgr. Zuzanou Krnáčovou MA, PhD. a psychologičkou Mgr. Máriou Jaššovou, ktoré sú bývalými internými expertkami VÚDPaP.

<https://vudpap.sk/podcasty/emocionalne-bezpecie-preco-je-take-dolezite/>

Podcast Budovanie pozitívneho sebaobrazu ako forma prevencie rizikového správania

Podcast so psychologičkou Karin Gálovou je zameraný na tému budovania pozitívneho sebaobrazu ako formy prevencie rizikového správania. Venuje sa dôležitosti utvárania pozitívneho sebaobrazu dieťaťa a opisuje vplyvy sociálnych sietí, ktoré zohrávajú významnú úlohu v tomto procese. Zaoberá sa aj konkrétnymi aktivitami pre odborných a pedagogických zamestnancov, pomáhajúcimi pri budovaní pozitívneho sebaobrazu detí a tiež chybami vo výchovno- vzdelávacom procese, ktoré bránia jeho budovaniu.

<https://vudpap.sk/podcasty/budovanie-pozitivneho-sebaobrazu-ako-forma-prevencie-rizikoveho-spravania/>

Záznam z webinára Poradný/komunitný kruh a bezpečie v triede

Cieľom webinára je informovať o komunitných a poradných kruhoch, o ich špecifikách a prínosoch pre žiakov aj učiteľov. Témou je aj ako kruhy do života školy uvádzať.

<https://vudpap.sk/webinare/webinar-poradny-komunitny-kruh-a-bezpecie-v-triede/>

Štandardy

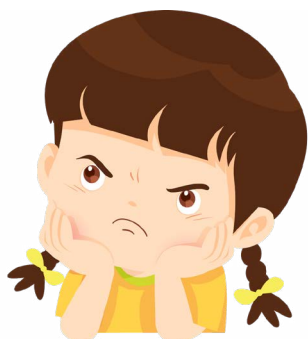
Štandardy odborných činností (Obsahové štandardy pre diagnostickú činnosť – diagnostika v zariadeniach poradenstva a prevencie a v prostredí škôl, Obsahové štandardy odborných činností v zariadeniach poradenstva a prevencie a v prostredí škôl, Výkonové štandardy odborných činností) schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky dňa 24. 08. 2023 pod číslom 2023/13787:1 – C1661 s účinnosťou od 1. septembra 2023.

Výkon odborných činností poskytovaných v špeciálnych výchovných zariadeniach

<https://www.minedu.sk/data/att/fe8/27205.735404.pdf>

Odborná starostlivosť poskytovaná deťom/žiakom v špeciálnych výchovných zariadeniach

<https://www.minedu.sk/data/att/236/27186.4bb432.pdf>

Zverejňujeme pre VÁS

Podporné odborné materiály pre PZ/OZ v ŠVZ

Každý rok na jeseň VÚDPaP realizuje medzinárodnú študentskú konferenciu 3xKAM – ide o online konferenciu pre študentky a študentov pedagogických, psychologických a sociálnych smerov, ako aj pre odborných a pedagogických pracovníkov a pracovníčky z praxe na Slovensku a v Českej republike.

V rámci štyroch sekcií konferencie sme sa v novembri 2023 zamerali aj na **Výzvy a príležitosti v špeciálnych výchovných zariadeniach**. V sekciách odzneli tieto príspevky, ktoré sme pre vás sprístupnili online:

Škoviera, A.: Vychovávateľ – duša špeciálneho výchovného zariadenia

Vo svojom príspevku sa doc. A. Škoviera zameriava na hľadanie odpovedí na viacero otázok z pohľadu pozície vychovávateľa:

Kto je vychovávateľ? Aký je rozdiel medzi vychovávateľstvom ako súčasťou roly a medzi vychovávateľstvom ako profesiou? Čo znamená vychovávať? Kto je vychovávateľ v špeciálnom výchovnom zariadení? Aké očakávania a akú predstavu, aký profesijný koncept chce, vie a môže naplňať? Aké očakávania majú od neho ostatní aktéri – vedenie zariadenia, klientela, rodičia klientely, NGO a iní?

Čo sú výchovné situácie a ako ich rozdeľujeme? Čo determinuje riešenie výchovnej situácie? Aké môžu byť typologické rozdiely medzi vychovávateľmi? Prečo by mal byť vychovávateľ dušou prevýchovy v špeciálnych výchovných zariadeniach?

Príspevok si môžete pozrieť tu:

<https://www.youtube.com/watch?v=6p-Cg3mSwCT4&list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5&index=70>

Kopčanský, J.: To záhadné „magické kouzlo“ práce v pastáku

PhDr. Julius Kopčanský, MBA, LL.B. pracuje viac ako 20 rokov vo Výchovnom ústave Ostrava-Hrabůvka na pozícii zástupcu riaditeľa a vedúceho oddelenia. Dlhodobou sa venuje práci s mládežou s poruchami správania a emocionálne deprivovaným deťom.

Vo svojom príspevku za zamýšľa nad otázkami – Akí sú naozaj naši klienti? Pre koho tam zamestnanci vlastne sú? S čím sa ešte môžeme stretnúť a môže nás stále ešte niečo prekvapiť? Je systém dokonalý? Čo by malo byť inak? Čo nás odrádza? A čo naopak motivuje? A čo nás tu vlastne vôbec drží? Má naša práca nejaký efekt? Na tieto a ďalšie otázky, ktoré si časom dáva každý zamestnanec v špeciálnom školstve sa autor príspevku pokúsil odpovedať z pohľadu systému a jeho fungovania na základe vlastnej skúsenosti, aj na základe skúseností terapeutického tímu. Príspevok informuje o základnom prehľade, o práci vychovávateľov vo výchovnom ústave, venuje sa nielen jej náročnosti, ale aj možnostiam motivácie pedagógov a špecifikám

tejto práce. Príspevok stavia predovšetkým na dlhodobých praktických skúsenostiach a postrechoch z priamej dobrej praxe.

Príspevok si môžete pozrieť tu:

<https://www.youtube.com/watch?v=0k6KDz4rdmk&list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5&index=67>

Labáth, V.: **Moc v pomáhajúcich profesiách**

Prof. V. Labáth vo svojom príspevku ponúka pohľad na reflektovanie moci v pomáhajúcich profesiách. Keďže konflikt je súčasťou medziľudského styku, nemožno ho obísť ani v prevencii a intervencii rizikového správania. Prevencia konfliktov neznamená neprítomnosť konfliktu, znamená jeho včasnú zachytenie, zvládanie a riešenie. Kľúčové postavenie v medziľudských konfliktoch majú mocenská motivácia a mocenské správanie. Bezmocnosť je rizikovým faktorom, rovnako ako nereflektovaná moc. Porozumenie konfliktom a distribúcií moci môže zvýšiť efektivitu akejkoľvek práce s deťmi a mládežou.

Príspevok si môžete pozrieť tu:

<https://www.youtube.com/watch?v=mlVIE14iQi8&list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5&index=59>

Presslerová, P.: **Aktuální výzvy v ústavní výchově pro dospívající dívky**

PhDr. Pavla Presslerová je psychologička z Katedry psychológie PgF UK a od roku 2005 pôsobí ako psychologička v Diagnostickom ústave a v stredisku výchovnej péče, kde sa venuje diagnostickej a terapeutickému práci s klientkami vo veku 15 až 18 rokov.

Príspevok je výsledkom dlhoročných autorkiných praktických skúseností z práce s dospievajúcimi dievčatami v diagnostickom ústave. Delí sa svojimi pohľadom ako reagovať na zmeny v dôvodoch a okolnostiach, za akých sú dievčatá umiestňované do zariadenia, aké problémy ich trápia, čo je im možné ponúknuť a ako ich podporiť v ďalšom vývoji. Analyzuje, čo pri tejto práci považujeme za úspech a čo sú limity časti ne-dobrovoľnej spolupráce. Odhaľuje aj citlivé miesta súčasného systému s ohľadom na prídruženú psychiatrickú anamnézu klientok, o potrebe identifikovať protektívne faktory a terapeutický potenciál psychologickej práce s dievčatami a ich rodinami.

Príspevok si môžete pozrieť tu:

<https://www.youtube.com/watch?v=gzFuPSuUu8Q&list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5&index=51>

Ždilová, K.:
Aj my patríme medzi vás

PhDr. Katarína Ždilová pracuje od roku 2005 ako psychologička v Reedukačnom centre v Košiciach. V popredí jej záujmu je psychologická starostlivosť o deti s poruchami správania. Ako súčasť tímu sa snaží prispievať k vytváraniu bezpečnej atmosféry v ústavných podmienkach centra. Vo svojom príspevku informuje o tom, ako často sa stretáva s názorom, že verejnosť si vie iba málo predstaviť ako vyzerá každodenná reedukačná prax. A aj to málo je väčšinou vnímané a prezentované skôr negatívne. Príspevok približuje život v reedukačnom centre, predstavuje jeho hlavných účastníkov a účastníčky s ich radosťami a starosťami, oboznamuje s režimovým fungovaním a jeho pravidlami, približuje hľadanie cesty detí ako patriť medzi nás.

Príspevok si môžete pozrieť tu:
<https://www.youtube.com/watch?v=9OvJX-tzCBWU> & list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5 & index=47

Horváth, A.:
Voľný čas a jeho využívanie deťmi v RC

Mgr. A. Horváth je riaditeľom Reedukačného centra Mlyňky – Biele Vody a vo svojej celoživotnej práci sa snaží, aby deti dostali druhú šancu, aby sa naučili žiť v iných podmienkach a získali iný pohľad na svet, ktorý nie je až taký zlý ako ho vidia. Vo svojom príspevku informuje, že nielen škola a školské povinnosti, ale hlavne mimoškolské voľnočasové aktivity vyplňajú väčšinu času v špeciálnom výchovnom zariadení – v reedukačnom centre. Oboznamuje nás podrobnejšie s oblasťou trávenia voľného času.

Príspevok si môžete pozrieť tu:
https://www.youtube.com/watch?v=m-0bfMJBbo_U & list=PLKOz59hM2LsFictPY-Z8gt6ULL6HC32-Q5 & index=69

Záznamy všetkých ostatných prednášok z konferencie VÚDPaP 3xKAM nájdete tu:
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLKOz59hM2LsFictPYZ8gt6ULL6HC32-Q5>

Zdroj:
Program konferencie 3xKAM 2023
<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/10/3xkam-program-2023.pdf>

VÚDPaP uskutočňuje základný výskum v oblasti psychológie a patopsychológie detí a žiakov, ako aj aplikovaný výskum v oblasti vývinovej, pedagogickej, školskej, poradenskej a sociálnej psychológie so zameraním na praktické využívanie získaných poznatkov vo výchovno-vzdelávacom procese a poradenskej praxi.

Ústav zabezpečuje aplikáciu výskumných poznatkov do praxe v regionálnom školstve, predovšetkým prostredníctvom metodického usmerňovania a koordinácie všetkých zložiek systému výchovného poradenstva a prevencie.

Súčasťou VÚDPaP je Detské centrum pre vzdelávanie a výskum, ktoré poskytuje komplexnú multidisciplinárnu starostlivosť deťom so špeciálnymi potrebami a ich rodinám, ako aj poradenské konzultácie školám a školským zariadeniam, ktoré s týmito deťmi pracujú. Centrum zabezpečuje multidisciplinárnu starostlivosť deťom a ich rodinám vrátane dennej výchovnej a vzdelávacej starostlivosti, tiež experimentálne overovanie foriem poldenného a celodenného inkluzívneho vzdelávania a výchovy, ako aj vzdelávacie aktivity pre študentov vysokých škôl.

Informačno-edičné stredisko VÚDPaP disponuje odbornou knižnicou. VÚDPaP vydáva odborný časopis *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, ktorý je jediným odborným psychologickým časopisom vychádzajúcim v slovenčine, ako aj metodicko – odborný časopis pre poradenskú prax a širšiu verejnosť vychádzajúci trikrát ročne – *Dieťa v centre odbornej pozornosti*. Príležitostne vydáva aj neperiodické odborné monografie a zborníky.

V spolupráci s renomovanými vydavateľstvami testov pripravuje ústav slovenské verzie psychodiagnostických nástrojov určených deťom a mládeži.

Odborné úseky VÚDPaP-u zabezpečujú pre študentov Filozofickej a Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského a Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity odborné praxe a stáže.

Ústav organizuje tiež vzdelávanie pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti práce s deťmi. Zabezpečuje prípravu a realizáciu vzdelávacích aktivít pre rozvoj špecifických zručností ľudských zdrojov v systéme výchovného poradenstva a prevencie. Realizuje odborné konferencie, semináre, workshopy a diseminačné aktivity o aktuálnych otázkach psychológie a patopsychológie a otázkach súvisiacich s činnosťou ústavu.

VÚDPaP pri plnení svojich úloh spolupracuje s vecne príslušnými inštitúciami v rezorte školstva aj v iných rezortoch, s priamo riadenými organizáciami Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, s vecne príbuznými inštitúciami v Slovenskej republike a v zahraničí, ako aj s akademickou sférou.

DIEŤA

V CENTRE ODBORNEJ POZORNOSTI

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP) je jediným pracoviskom v Slovenskej republike, ktoré sa zameriava na **komplexný výskum psychologických aspektov vývinu detí a mládeže** a na výskum podmienok, ktoré tento vývin ovplyvňujú. VÚDPaP zabezpečuje metodické usmerňovanie všetkých zložiek výchovného poradenstva a prevencie. Venuje sa aj publikačnej činnosti. Súčasťou **VÚDPaP je Detské centrum pre vzdelávanie a výskum**, poskytujúce komplexnú multidisciplinárnu starostlivosť deťom so špeciálnymi potrebami a ich rodinám.

Toto číslo sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

www.esf.gov.sk
www.minedu.sk

Metodicko – odborný časopis vychádza trikrát ročne.
ISSN 2644-5395

REDAKCIA ČASOPISU DIEŤA V CENTRE ODBORNEJ POZORNOSTI:

šéfredaktorka: **Mgr. Beáta Sedláčková**

